

Utjecaj društvenih mreža na poremećaje u ponašanju adolescenata

---

Kavur, Marino

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:796997>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski dvopredmetni studij pedagogije i hrvatskoga jezika i književnosti

Marino Kavur

Utjecaj društvenih mreža na poremećaje u ponašanju adolescenata

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Vesna Buljubašić-Kuzmanović

Sumentor: doc. dr. sc. Goran Livazović

Osijek, 2012.

Sažetak

Suvremena istraživanja sve više otkrivaju problem „virtualnih“ poremećaja u ponašanju koji su uzrokovani novim tehnologijama i oblicima virtualne komunikacije. Virtualne društvene mreže, koje promoviraju virtualnu komunikaciju, postaju svakodnevni oblik interakcije među adolescentima. Ovaj rad proučava utjecaj društvenih mreža na odabrane internalizirane i eksternalizirane poremećaje u ponašanju: usamljenost i depresiju, ovisnost o internetu te agresivnu nametljivost. Rad daje uvid u razvojne značajke adolescencije, teorijski pristup virtualnim društvenim mrežama te etiologiju i fenomenologiju odabranih poremećaja u ponašanju. Osim teorijske obrade, rad donosi metodologiju provedenog empirijskog istraživanja među učenicima sedmih i osmih razreda osnovnih te drugih i trećih razreda srednjih škola u Osijeku tijekom travnja i svibnja 2012. godine. Rezultati ispitanog uzorka pokazali su da agresivna nametljivost nije izražena pojava, iako postoji tendencija razvijanja poremećaja recipročno s godinama; ovisnost o internetu uočena je kod učenika srednjih škola koji imaju izrečene negativne pedagoške mjere, a djevojčice izvještavaju o najvećoj prevalenciji na dimenzijama usamljenosti i depresije zbog nekvalitetnih virtualnih interakcija. Na kraju rada donose se preporuke za daljnja znanstvena istraživanja.

Ključne riječi: društvene mreže, adolescenti, usamljenost, agresivna nametljivost, ovisnost o internetu

SADRŽAJ

I. UVOD.....	4
II. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA.....	6
1. RAZVOJNE ZNAČAJKE ADOLESCENCIJE	6
1.1 Pubertet i adolescencija.....	6
1.2 Socijalni identitet	10
2. VIRTUALNE SOCIJALNE ZAJEDNICE	14
2.1 Masmediji i internet	14
2.2 Društvene mreže	17
3. POREMEĆAJI U PONAŠANJU ADOLESCENATA.....	20
3.1 Rizični stilovi ponašanja	20
3.2 Agresivna nametljivost.....	26
3.3 Ovisnost o internetu	29
3.4 Usamljenost i depresija	32
III. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	35
1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA	35
1.1. Problem i cilj istraživanja.....	35
1.2. Hipoteze.....	37
1.3. Ispitanici	38
1.4. Instrument.....	39
1.5. Postupak	41
IV. REZULTATI EMPIRIJSKOG DIJELA ISTRAŽIVANJA	42
1. REZULTATI NA MJERAMA SOCIODEMOGRAFSKIH OBILJEŽJA ISPITANIKA....	42
2. REZULTATI NA MJERAMA ISPITIVANIH DIMENZIJA	46
2.1 Agresivna nametljivost.....	46
2.1.1. Agresivna nametljivost – prema spolu ispitanika	46
2.1.2. Agresivna nametljivost – prema vrsti škole ispitanika.....	47
2.1.3. Agresivna nametljivost – prema razredu ispitanika	49
2.1.4. Agresivna nametljivost – prema stručnoj spremi majke ispitanika	51
2.1.5. Agresivna nametljivost – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika	52
2.2 Ovisnost o internetu	53
2.2.1. Ovisnost o internetu – prema spolu ispitanika	53
2.2.2. Ovisnost o internetu – prema vrsti škole ispitanika	54

2.2.3. Ovisnost o internetu – prema razredu ispitanika.....	55
2.2.4. Ovisnost o internetu – prema stručnoj spremi majke.....	56
2.2.5. Ovisnost o internetu – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika.....	56
2.3 Usamljenost i depresija	59
2.3.1. Usamljenost i depresija – prema spolu ispitanika.....	59
2.3.2. Usamljenost i depresija – prema vrsti škole ispitanika	60
2.3.3. Usamljenost i depresija – prema razredu ispitanika.....	61
2.3.4. Usamljenost i depresija – prema stručnoj spremi majke ispitanika	63
2.3.5. Usamljenost i depresija – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika.....	63
V. RASPRAVA.....	65
VI. ZAKLJUČAK	72
VII. LITERATURA:	74
VIII. PRILOZI.....	78
Prilog 1. Anketni upitnik.....	78

I. UVOD

Društvene mreže ili virtualne zajednice dio su društvenih internetskih servisa koji omogućuju razmjenu informacija između korisnika. Iako postoje nekoliko desetljeća, svoju su ekspanziju i utjecaj ostvarili tek popularizacijom društvenih servisa poput Facebooka ili Twittera. Njihovi su korisnici najvećim dijelom adolescenti koji su, zbog psihofizičkog i socijalnog razvojnog perioda u kojem se nalaze, skloni razvijanju različitih poremećaja u ponašanju i razvoju. Stoga je kao glavni problem ovoga rada odabran utjecaj koji društvene mreže imaju na nastanak i/ili razvoj određenih internaliziranih ili eksternaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata zbog prekomjernog i nekontroliranog korištenja društvenih mreža. Tema je značajna zbog toga što društvene mreže postaju zamjena za svakodnevnu međuljudsku interakciju što pridonosi procesu globalizacije te utječe na modele i pristupe obrazovanja budućnosti.

Literatura za odabranu temu vrlo je rijetka ili u potpunosti izostaje jer su istraživači tek počeli otkrivati posljedice koje suvremene tehnologije, među njima i društvene mreže, ostavljaju na društvo u cjelini. Posljednjih su desetljeća istraživanja većinom usmjerena na istraživanje odnosa između interneta i depresije, ovisnosti ili nasilja (Slonje, Smith, 2008; Young, Rodgers, 1998; Griffiths, 2000). Uočeno je da neki internetski servisi više utječu na određene poremećaje, a među njima najviše su se istaknule društvene mreže. Najčešći pojmovi koji se vežu uz korištenje društvenih mreža su usamljenost, depresija, razvijanje ovisničkih karakteristika, psihičko nasilje te nametljivo ponašanje. (Young, 1996; Buljan-Flander i sur., 2004; Klarin, 2002; Kušić, 2010; Buffardi, Campbell, 2008; Ross i sur., 2009) Ti su pojmovi u pedagoškoj literaturi (Uzelac, Bouillet, 2007) opisani kao poremećaji u ponašanju, ali zbog razvojnih posljedica i virtualnog okruženja, teško je odrediti područje bavljenja ovom problematikom. Iz tih razloga, rad ima intermedijalne karakteristike jer obuhvaća socijalnu pedagogiju, pedagogiju djece s teškoćama u razvoju i medijsku pedagogiju.

Rad je podijeljen na dva dijela. Prvi dio donosi teorijski okvir, u kojem se objašnjavaju razvojne značajke adolescencije i oblikovanje socijalnog identiteta, pojava društvenih mreža i njihova uloga u suvremenom društvu te etiologija i fenomenologija odabranih internaliziranih i eksternaliziranih poremećaja u ponašanju: agresivne nametljivosti, ovisnosti o internetu te usamljenosti i depresije. Drugi dio rada opisuje metodologiju provedenog istraživanja, od postavljanja problema i hipoteza do rezultata istraživanja i rasprave. Budući da je problematiziranje društvenih mreža kao faktora koji utječe na razvojni proces adolescenata novo i neistraženo područje, rezultati istraživanja povezani su s davanjem preporuka za buduća

istraživanja koja će otkriti na koji način internetski servisi utječu na socijalni i psihofizički razvoj djece.

II. TEORIJSKI OKVIR ISTRAŽIVANJA

1. RAZVOJNE ZNAČAJKE ADOLESCENCIJE

1.1 Pubertet i adolescencija

Adolescencija (lat. *adolescens* – mladost, mladenaštvo) razdoblje je burnih i velikih promjena na intelektualnom, psihičkom, socijalnom i emocionalnom planu. To je vrijeme odrastanja, prijelaz iz djetinjstva u svijet odraslih. Donedavno dijete počinje biti sposobno samostalno donositi odluke, povećava svoj interes za neovisnošću i samostalnošću te se emocionalno udaljuje od roditelja. Proporcionalno, raste želja za pripadanjem skupini vršnjaka i ulazak u ljubavne odnose. Drsko ponašanje u tom razdoblju nije neobično jer okolina, posebice roditelji i učitelji, od adolescenta očekuju zrelo i odraslo ponašanje, dok ga u drugim situacijama tretiraju kao dijete. Adolescenti s jedne strane osjećaju moć, dok su u isto vrijeme svjesni svoje nemoći, tako da su bunt i prkos samo izraz odrastanja (Buljan-Flander, Čosić, 2007). Zato adolescencija pretpostavlja razvoj socijalnih odnosa, odnosa prema radu te usklađivanje odnosa prema autoritetu kao osnovne razvojne zadatke. Središnji razvojni zadatak adolescencije jest razvoj identiteta, koji uključuje i spolni identitet. Kako se u adolescenciji razvija pozitivno samopoštovanje, nezavisnost i sposobnosti donošenja zrele odluke, važno je da adolescent ima svjestan uvid i kritički odnos prema vlastitim sposobnostima, željama i mogućnostima. Roditelji svojom potporom i razumijevanjem, ali i održavanjem odgojnih zahtjeva, pružaju adolescentu kvalitetnu osnovu za izgradnju vlastitog identiteta.

Razdoblje adolescencije, kao prijelazno razdoblje između djetinjstva i zrelosti, danas traje sve duže. Biološko sazrijevanje događa se sve ranije, ali ekonomska neovisnost, kao konačni uvjet za ulazak u zrelo doba, stječe se sve kasnije. Glavni je uzrok tomu sve duže i skuplje školovanje koje bi trebalo osigurati bolju budućnost mladima, iako u praksi to često nije slučaj, pa ujedno s dužim školovanjem, mladi imaju i produženi boravak s roditeljima. Upravo su zbog toga adolescenti značajna dobna skupina iz više aspekata. Oni predstavljaju, ili bi barem trebali predstavljati, najbrojniju starosnu skupinu u većini zemalja. Fizički i psihički rast i razvoj u adolescenciji određuje fiziološki i psihološki profil populacije odraslih. Mnogi obrasci ponašanja koji se oblikuju u adolescenciji, identitet i „self“¹, sustav vrijednosti, društveno-politička

---

¹ *Self* – jezgra osobnosti, instanca viša od identiteta; skup svih obilježja i osobina koje jednu osobu odvaja od druge i koja se razvija cijeli život; prema: Bastašić, 1995

opredjeljenja, sve će se to dugo održati u životu adolescenta i biti okosnica osobnosti kad odraste, ali ne samo njega već i društva u cjelini (Bastašić, 1995: 31).

Početak i kraj adolescencije nisu jasno određeni (Ninčević, 2009). U literaturi se navode različite dobne granice, a autori adolescenciju dijele prema određenim karakteristikama koje se javljaju u tom razdoblju na nekoliko faza (Ninčević, 2009; Rudan, 2004; Bastašić, 1995). Općenito se može zaključiti da početak adolescencije karakteriziraju tjelesne promjene i spolno sazrijevanje, a kraj označava psihosocijalna zrelost i ekonomska neovisnost. Otprilike traje od 10. do 25. godine života te uključuje tri faze: ranu ili predadolescenciju koja traje od 10. do 14. godine, srednju adolescenciju koja obuhvaća vrijeme od 13. do 18. godine te kasnu adolescenciju koja započinje oko 18. i završava oko 25. godine. Faze adolescencije uglavnom su grupirane prema dobnim skupinama adolescenata koji oblikuju obrazovne sredine: prva skupina obuhvaća adolescente primarnog obrazovanja, druga sekundarnog obrazovanja, a treća adolescente tercijarnog obrazovanja. Tako se mogu objasniti i glavne karakteristike pojedinih faza. Ranu adolescenciju obilježavaju tjelesne promjene i spolno sazrijevanje, srednju adolescenciju emocionalne, a treću socijalne promjene.

Glavni elementi bioloških promjena u adolescenciji zajednički su okupljeni pod nazivom pubertet (lat. *pubertas* – spolna zrelost), a uključuju promjene u tjelesnom izgledu mlade osobe i razvoj reproduktivne sposobnosti. „Brzina kojom adolescenti prolaze pubertet razlikuje se jednako kao i dob u kojoj ulaze u pubertet. Nekoj djeci treba samo godina i pol da završe pubertet, dok drugoj treba čak pet godina“ (Buljan-Flander, Ćosić, 2007). Pubertet započinje promjenama u razinama hormona. Hormoni su posebne kemijske supstance koje izlučuju endokrine žlijezde : kod dječaka su to sjemenici (testisi) koji izlučuju hormon testosteron, a kod djevojčica su to jajnici koji izlučuju hormone estrogen i progesteron. Veliko povećanje razine testosterona u dječaka povezano je s razvojem spolnih organa, naglim tjelesnim rastom, promjenama u glasu (mutiranje) i pojavom noćnih polucija. U djevojčica, velike razlike u razinama estrogena i progesterona dovode do razvoja grudi, širenja kukova i iznenadnoga koštanog razvoja, a spolnu zrelost označava pojava prve menstruacije. Kod djevojčica se ove hormonalne promjene u prosjeku odvijaju dvije godine prije nego u dječaka, iako Ninčević (2009:121) navodi kako „bombardiranja' seksualnim i erotskim stimulativnim sredstvima koja reklamiraju masovni mediji utječu tako da pubertet započinje puno ranije“ kako za djevojčice, tako i za dječake. Osim hormona što ih izlučuju sjemenici i jajnici, važni su i hormoni što ih na poticaj hipotalamusa izlučuje hipofiza, najznačajnija endokrina žlijezda smještena u mozgu, a

koja je odgovorna za poticanje izlučivanja testosterona, estrogena i progesterona. Iako su tjelesne promjene brze i prolazne, budući da se događaju u relativnom kratkom vremenskom razdoblju, javlja se kriza identiteta uzrokovana nemogućnosti prilagodbe na novonastalu sliku sebe. "Tijelo i lice se mijenjaju, a s tim i način na koji adolescent vidi sebe." (Selvić, 2011) Tjelesne i hormonalne promjene izravno utječu na raspoloženje adolescenta čije se djelovanje očituje na psihičkoj razini jer se mijenja osobni doživljaj vlastitog tijela, koje odjednom nije pod njihovom kontrolom, a s njime slika o sebi i samopouzdanje. Zbog toga velik broj mladih razdoblje adolescencije smatra „najmučnijim" razdobljem života i velikim izvorom frustracije“ (Buljan-Flander, Ćosić, 2007).

Osim na tjelesnom području, velike promjene odvijaju se u kognitivnom razvoju. Mišljenje adolescenta postaje apstraktnije, u stanju su predvidjeti hipotetske situacije, traže logična rješenja i testiraju predložene ideje. Osim toga, njihovo mišljenje postaje više idealističko što dovodi do egocentričkog načina razmišljanja. Takav adolescentski egocentrizam karakterističan je po usmjerenosti na sebe i željom da se bude u središtu pozornosti. Ideja nepovredivosti odvodi mlade u rizična i društveno neodgovorna ponašanja poput konzumiranja alkohola i droga, krađe, rizična seksualna ponašanja ili brze vožnje (Ricijaš, Krajcer, Bouillet, 2010:46). Mladi ljudi počinju preuzimati rizike kroz koje propituju i testiraju društveno-političke nametnute granice. Takvo ponašanje objašnjava i potraga za identitetom. Preispitivanjem roditeljskih stavova i vrijednosti, istražujući nove mogućnosti i interese stvara se vlastiti sustav vrijednosti, gdje veliku ulogu u njihovu oblikovanju u današnje vrijeme preuzimaju masmediji. Određeni se ideali, sustavi vrijednosti prezentiraju kroz medije na mladima prihvatljiv način pa se oni lako poistovjećuju s njima.

Kada se slika o vlastitom tijelu, iskrivljena raznim promjenama uzrokovanim pubertetom, sudari sa slikom koju im pružaju masmediji i okolina nastaje kriza identiteta kroz koju mladi nastoje dobiti potvrdu okoline da su dijelom zajednice. Ukoliko takva potvrda izostane mogu se javiti različiti kompleksi, a sama se kriza identiteta očituje izoliranjem od roditelja i vršnjaka, mlade prati osjećaj izgubljenosti i bezizlaznosti te razvijaju vrlo nisko samopoštovanje. Za razliku od odraslih pojedinaca, koji se služe aktivnim rješavanjem problema u svakodnevnim stresnim situacijama, adolescenti se služe izbjegavanjem i poricanjem problema te često pribjegavaju samookrivljavanju. Takvi manje efikasni načini suočavanja dovode do pojave normativne anksioznosti, prolaznog poremećaja koji odrasli općenito ne primjećuju, ali za adolescenta on predstavlja emocionalni stres. U stresnim situacijama, kada se adolescent počinje susretati sa sve

složenijim problemima, on još uvijek rabi mehanizme koje je u najvećoj mjeri rabio u djetinjstvu. Odrastanjem, on stječe nova znanja i bogati svoja iskustva koja mu omogućuju reagiranje i suprotstavljanje anksioznim situacijama. Istražujući razliku u suočavanju sa stresnim situacijama uočena je velika razlika između adolescenata i odraslih osoba, ali i između spolova (Šimunović, 1998: 334). Ženske ispitanice sklonije su rabiti izbjegavanje i poricanje problema, traže socijalnu potporu i koriste mehanizme samokontrole, dok su muški ispitanici skloniji samookrivljanju. Začetak tih mehanizama svakako leži u adolescenciji kada otuđenost, samookrivljanje i nemogućnost ispravnog reagiranja na stresne situacije dovodi do različitih autodestruktivnih ponašanja (Šimunović, 1998: 334).

Adolescenciju, osim izraženih tjelesnih promjena i naglog intelektualnog razvoja, kojima mladi stječu mnoge sposobnosti, znanja i vještine koje do tada nisu posjedovali, obilježava težnja za statusom odraslog, odnosno tendencija za osamostaljivanjem od roditeljskog autoriteta. Dijete koje u ranom razvoju otkriva svijet i koje se naviklo na određenu perspektivu, sada kao mlada osoba ponovno propituje sve što ju okružuje. Razlika je što sada više nije samo pod utjecajem obitelji i uže zajednice, već i pod utjecajem vršnjaka i masmedija. Različiti utjecaji omogućuju adolescentu da izgradi vlastiti identitet oblikujući vlastite stavove, vrijednosti i obrasce ponašanja.

1.2 Socijalni identitet

Grupa, skupina, klika, zajednica, razred, kolektiv, društvo, banda – sinonimi su za temeljnu potrebu ljudskog bića da bude prihvaćenim dijelom neke zajednice. „Ta je potreba tako intenzivna da je [adolescenti] nastoje ostvariti svim svojim silama i raznim sredstvima“ (Biti, 1986:62). Tim je sinonimima pridodano negativno ili pozitivno značenje koje oslikava njezin utjecaj, položaj ili značenje u društvu kao cjelini. Kako bi čovjek postao članom zajednice, on mora prihvatiti i preuzeti stavove, vrijednosti i obrasce ponašanja, odnosno određeni skup pravila koji vrijedi za određenu zajednicu i samim se time ona izdvaja od ostalih, jer nisu sve zajednice jednake. Kršenjem definiranoga skupa pravila rezultira izbacivanjem iz zajednice, što afirmira zajednicu kao djelomično zatvorenu pojavu.

Društvo u cjelini sastavljeno je od takvih zajednica, bilo da se one odnose na školske, poslovne, obiteljske ili općenito društvene sredine. Temeljna jedinica od koje se gradi društvo jest obitelj. Obitelj je zasnovana na zajedničkom životu užeg kruga krvnih srodnika, u kojoj se sjedinjuju biološko-reproduktivne, ekonomske i odgojne funkcije. Obično se sastoji od jednog ili dva roditelja i njihove djece. Obitelj mogu sačinjavati i članovi koji nisu nužno u krvnom srodstvu, primjerice prilikom usvajanja djece. Za razliku od obitelji koja je krug krvnih ili pravno bliskih srodnika, porodica je širi pojam koji uključuje ostale članove koji su povezani krvnim, bračnim i drugim pravnim odnosima. Obitelj je ujedno i početni stupanj u kojem pojedinac stječe spoznaje o odnosima u društvu i njegovim pravilima, unutar kojega usvaja temeljne stavove, vrijednosti i obrasce ponašanja koji bi, barem teoretski, trebali vrijediti u društvu kao cjelini. Teorija privrženosti, Johna Bowlbyja (prema: Deković, Raboteg-Šarić, 1997:428), zastupa mišljenje da djeca na temelju iskustava u odnosima s roditeljima stvaraju unutarnje mentalne predodžbe sebe i drugih. Ti se modeli postupno uključuju u strukturu pojedinčeve ličnosti, upravljaju njegovim ponašanjem u novim uvjetima te djeluju na kvalitetu odnosa s drugim ljudima. Tako će „nježan roditelj koji pozitivno vrednuje svoje dijete i koji mu pruža emocionalnu podršku prenijeti djetetu osjećaj da je ono vrijedno“ (Deković, Raboteg-Šarić, 1997:428).

Roditeljski strah da će njihova djeca „upasti u loše društvo“ zbog grupnog pritiska prijatelja i isprobavati oblike ponašanja koji su suprotni roditeljskim očekivanjima, zapravo je neutemeljen. Razna istraživanja (Brown i sur., 1993; Windle, 1994; Fletcher, Darling, Steinberg i Dornbusch, 1995; prema Deković, Raboteg-Šarić, 1997:430-431) pokazuju da roditelji usmjeravaju djecu prema određenoj vršnjačkoj skupini time što potiču razvoj određenih osobina ličnosti i oblika ponašanja u svoje djece. Prijatelji biraju jedni druge na temelju sličnih osobina i interesa, a

ulazak u određenu vršnjačku skupinu temelji se na reputaciji kakvu imaju među vršnjacima. Stoga se obrasci ponašanja, vrijednosti i stavovi adolescenta ne mijenjaju i ne prilagođavaju skupini već se pojačavaju na temelju postojeće dispozicije (Deković, Raboteg-Šarić, 1997:431). S druge pak strane, školska, poslovna i društvena sredina izdvaja pojedinca iz obitelji i na njega vrši određeni pritisak okoline, pri čemu dolazi do promjene određenih naučenih stavova, vrijednosti i obrazaca ponašanja. Utjecaj vršnjaka može djelomično negirati do tada naučeno, kada pojedinac preuzima posve drugačiji skup pravila od obiteljskih, ali to proizlazi ili iz nesvjesne potrebe za konformizmom, kada pojedinac usvaja nekritičan stav s ciljem da bude društveno prihvaćen od grupe s kojom se poistovjećuje, pa čak i kad ona nema ispravne stavove ili iz svjesnog pokušaja definiranja sebe kao osobe s određenom društvenom ulogom (Deković, Raboteg-Šarić, 1997:432).

Pojedinac koji nije usvojio obiteljske stavove i vrijednosti nema podlogu na kojoj može samostalno graditi svoju osobnost. U posljednje se vrijeme ističe kako je „suvremeni odgoj“ uništio vrijednost obitelji jer konzumerizam i globalizacija nemaju vremena za djecu i učenje. Ta je uloga namijenjena školama, vrtićima, pa čak i masmedijima, koji zastupaju i prikazuju društvo u cjelini, ali bez jasno definiranog stava o dobru i zlu. Roditelji trebaju svojim odgojnim djelovanjem omogućiti djetetu implementaciju obiteljskih vrijednosti. „Kućni odgoj“, odnosno početni kulturološki konvencionalni obrasci ponašanja i vrijednosti, podrazumijevaju roditeljske odgojne postupke. Oni se mogu svrstati unutar četiri odgojna stila: *autoritativan stil* koji ima visku razinu roditeljskih zahtjeva, ali i visku razinu topline i razumijevanja, zatim *autoritaran* koji ima visku razinu zahtjeva, ali nisku razinu topline i razumijevanja, *popustljivi* koji ima visoku razinu topline i razumijevanja, ali nisku razinu zahtjeva te *indiferentan* koji pred dijete postavlja nisku razinu zahtjeva i pokazuje nisku razinu topline i razumijevanja. Autoritativan stil istaknut je kao najbolji kada se dijete potiče na odgovorno ponašanje u skladu s razvojnim zadacima u određenoj dobi te su roditelji svjesni dječjih potreba. Preostala su tri opisana kao manje učinkovita jer ne uče djecu samokontroli, emocionalnoj zrelosti te društvenoj odgovornosti. Uočeno je da pozitivni odnosi s roditeljima prenose pozitivne vrijednosti na međuvršnjačke interakcije te su oni skloniji prilagođavanju grupe sebi, a što su razine bliskosti niže u odnosima s roditeljima, djeca traže nadomjeske u krugu vršnjaka i podložniji su njezinim utjecajima (Deković, Raboteg-Šarić, 1997: 428-429). Vršnjaci se mogu u grubo podijeliti u tri grupe: prisni prijatelji, „klapa“ te „rulja“ (Biti, 1986:115-121). Prisni prijatelji pojedincu pružaju oslonac i sigurnost pogotovo u razdobljima obiteljskih razmirica. „Klapu“ čini nekolicina prisnih prijatelja te razvija mi-osjećaj i nezavisnost od roditelja. „Klapa“ može imati i negativan utjecaj

jer zbog osjećaja zajedništva lako guši individualnost osobe i nameće osjećaj za konformizam. „Rulja“ je sastavljena od nekoliko „klapa“ sličnih interesa i vrijednosti koje se okupljaju oko zajedničkih aktivnosti. Na primjeru školskoga razreda, prisni su prijatelji oni najbolji, koje poznajemo od malih nogu i s kojima nas vežu uspomene. „Klapa“ bi bila nekolicina boljih prijatelja iz razreda s kojima se češće družimo i koji čine relativno zatvorenu skupinu, a „rulja“ bi tada bio sam razred jer su svi dovoljno različiti, ali opet dijele slične interese da ih se drži kao cjelinu.

Svaka od tih grupa uređena je prema sličnim interesima i vrijednostima pa zaobilazi one čije ponašanje odskake ili s njima dolazi u sukob. Takvi pojedinci često se međusobno udružuju u grupe vršnjaka delikventnoga ponašanja. Takve grupe karakteriziraju mladići i djevojke društveno nepoželjnog ponašanja koji su izolirani ili odbijeni od većine vršnjaka. Pojedinci koji se nisu uspjeli integrirati u neku skupinu često budu meta zlostavljanja. Djeca koju vršnjaci zlostavljaju i zadirkuju mogu imati problema i na drugim poljima života. Osim što zlostavljanje može izazvati neke psihičke i zdravstvene probleme, nasilje i društvena izolacija mogu umanjiti školski uspjeh, povećati sklonost devijantnim i delikventnim oblicima ponašanja i obratiti žrtvu agresije u agresora (Biti, 1986: 122). Agresija, unatoč svim neurološkim, hormonalnim i fizičkim promjenama, nije tako česta pojava. Određeni stupanj agresivnosti u ovoj je dobi normalan (Selvić, 2011). Agresija je postala „problem broj jedan“ jer je tako prezentirana u medijima, tvrdi Miliša (2005:56). Svakodnevno izvještavanje o nasilničkim ispadima i lobiranje ideje o nasilju među mladima stvara krivu sliku i u suštini ima suprotan učinak. Adolescencija stvara „nered u glavi“ jer vizija vlastitog tijela često je negativno portretirana, a roditelji i škola postavljaju previsoka očekivanja. Nemogućnost prilagođavanja istima te nespretnost u međuvršnjačkoj interakciji samo stvara plodno tlo za razne psihičke smetnje, a prvo što strada je samopoštovanje mlade osobe. Stvara se osjećaj izgubljenosti i beskorisnosti pa je agresija svojevrsan bunt protiv društva koje jednostavno ne vidi ili ne želi vidjeti probleme i potrebe adolescenata (Miliša, 2005:56). S druge strane, provedena su brojna istraživanja koja dokazuju da je agresija stvaran problem i da je nužno preventivno djelovati. Najosjetljivija društvena sredina upravo je škola, s kojom se nažalost sve češće poistovjećuje pojam agresivnosti. Nasilje među djecom postalo je primarni problem školstva, ne samo u Hrvatskoj već i u svijetu. Istražujući učestalost verbalne agresije i osvećivanja kao nasilnih strategija rješavanja sukoba među učenicima osnovnih škola uočeno je da su učenici sedmih i osmih razreda značajno agresivni od mlađih učenika te da su dječaci skloniji osvećivanju i verbalnoj agresiji (Milašin, Vranić, Buljubašić-Kuzmanović, 2009; Vuković, Milašin, Buljubašić-Kuzmanović, 2009). Iako su programi prevencije, zakonske

regulative i reformacije obrazovnog sustava prepoznale agresiju kao negativnu karakteristiku školske sredine, problem je i dalje kako ju se suzbija, liječi i usmjerava, a na tom području potrebno je još puno edukacije prvenstveno roditelja, ali i obrazovnih stručnjaka.

2. VIRTUALNE SOCIJALNE ZAJEDNICE

2.1 Masmediji i internet

Masovni mediji ili skraćeno masmediji su sustavi javnog informiranja. Za razliku od medija koji je fizički materijal koji prenosi informaciju, masmediji služe za raspršivanje (diseminaciju) vijesti i audio-vizualnih sadržaja u svrhu informiranja, obrazovanja i zabave najširih slojeva stanovništva (Lorimer, 1994:25). Možemo ih podijeliti prema načinu iznošenja informacija na internet, dnevne novine, radio i televiziju ili kronološki na: tisak (knjige, pamfleti, novine i časopisi; od sredine 15. stoljeća), zvučne zapise (gramofonske ploče, magnetske trake, kasete, CD, DVD; od kraja 19. stoljeća), film (od 1900.), radio (od 1910.), televiziju (od 1950.), internet (od 1990.) i mobitele (od 2000.). Mobiteli i mobilna industrija još nisu priznati kao masmedij, ali se njihovim razvojem sustavi informacija nadopunjuju i nadograđuju.

U 21. stoljeću masmediji su se pokazali kao najučinkovitiji prijenosnik vrijednosti, stavova i obrazaca ponašanja zajednice, ali i njezin najveći kritičar. Može se reći da su masmediji najveća vrlina i mana društva jer omogućuju čovjeku teško dostupne informacije, ali ga u isto vrijeme ne uče njihovoj selektivnoj naravi. Imaju velik utjecaj na društvo jer služe povezivanju svijeta, što se posebno odrazilo na proces globalizacije. Zbog masmedija često se može čuti izraz da je svijet postao „globalno selo“. Razvitkom tehnologije lakše se i brže prenose vijesti diljem Zemlje te na taj način omogućavaju lakši pristup željenim informacijama (McLuhan, 2008:11). Istaknuta je i ekonomska priroda masmedija jer su, osim informativnog dijela, masmediji u 21. stoljeću izrazito marketinški orijentirani, samim time što su se integrirali u svaku sferu ljudske djelatnosti. Poput evolucije, gdje napredni organizam dokida onaj slabiji, masmediji su se razvili u najmoćnije oruđe na svijetu, gdje svi imaju pravo na informacije i slobodu govora. Unatoč tomu, pokazalo se da masmediji imaju velik negativni utjecaj na društvo, posebno na djecu, izlažući je neprimjerenim sadržajima čime utječu na njihovo ponašanje i identitet. Djeca i adolescenti posebno su osjetljiva društvena skupina jer su u fazi izgradnje stavova i obrazaca socijalnog ponašanja, a masmediji imaju presudnu ulogu pri posredovanju društveno poželjnih modela življenja. Oni oblikuju spoznaje mladih o svijetu i socijalnoj okolini i u suodnosu s mnoštvom drugih društvenih utjecaja postupno mijenjaju društvene norme i običaje tijekom vremena, a na uzletu su dobili zbog degradacije kvalitete obiteljskih interakcija i općenitog opadanja vrijednosti tradicionalnog odgoja koji su posljedice intenzivnih društvenih promjena posljednjih dvaju desetljeća (Livazović, 2009: 109-113).

Masmediji se u školstvu promatraju kroz medijsku pismenost, odnosno poznavanje i pravilno korištenje medijske tehnologije u obrazovne svrhe. Većina škola posjeduje informatičku učionicu u kojoj se provodi nastava informatike, ali ona sama nije dovoljna. U školske programe trebalo bi se uvesti, kroz nekoliko predmeta, sustav poučavanja medijske kompetencije kako bi se učenike naučilo selektivno korištenje velike količine dostupnih informacija, njihovu evaluaciju i uporabu. Medijska kompetencija ne podrazumijeva samo znanja i vještine rada na računalu, već i općenita znanja o radu i ulozi masmedija u društvu. Nažalost, djeca su, u tom pogledu, prepuštena sama sebi i ne znaju se pravilno služiti informacijama iako, u današnje vrijeme, skoro svako kućanstvo ima internetski priključak i svakodnevno se njime koristi. Masmediji imaju izvrsne obrazovne mogućnosti, samo ih treba znati iskoristiti. Reichmayr (2001) govori o medijskom obrazovanju koje sadrži medijsku didaktiku, znanje, studije i istraživanje, a za cilj ima podizanje svijesti i razumijevanja načina rada medija. Masmedije promatra kao alate kojim se može unaprijediti društvo u pogledu razumijevanja sloboda, jednakosti i socijalne pravde.

Među tim alatima kojima se može unaprijediti društvo, glavno bi mjesto danas zauzeo internet jer je integriran u svaku sferu ljudskog života. Čak se i osobe rođene između 1977. i 1997. naziva *Net generacijom* jer su prvi koji su rođeni okruženi računalima, računalnim igricama i internetom. (Profaca, Čosić, 2005:145) Temeljna ideja iza interneta jest umrežavanje i razmjena podataka, odnosno prosljeđivanje prave informacije u određenom trenutku. Internetskim protokolima omogućeno je spajanje dvaju ili više računala i njihovo međusobno komuniciranje, dok sami korisnici mogu komunicirati putem internetskih usluga od kojih su najpoznatije čavrljanje (eng. *Chat*), trenutno dopisivanje (eng. *Instant messaging*) i forum. Korisnik izabere željeno ime (nadimak) kojim će se predstavljati na takvoj usluzi i ulazi u komunikaciju s drugim korisnicima. Takav se pristup naziva virtualni kontakt jer se korisnici međusobno ne vide i ne čuju, a često i ne poznaju. Tada do izražaja dolazi jezična prepreka. Najčešće se komunicira na engleskom jeziku jer je kao *lingua franca* najrasprostranjeniji jezik na svijetu, a i sve novije tehnologije stvaraju se na engleskom govornom području. Internetska je komunikacija prisiljena rješavati različite jezične prepreke jer se virtualnim kontaktom gubi na realnosti komunikacije i uskraćuje potpuno razumijevanje. Kako nema metajezika i gestikulacija, kojom direktan kontakt obiluje, lako se izgubi osjećaj empatije i savjesti, što može dovesti do neželjenih posljedica. Internet omogućuje anonimnost koju je nemoguće postići u bilo kojoj drugoj vrsti komunikacije što oslobađa i potiče osobe na intimnije komuniciranje od onoga što bi to činili u osobnim kontaktima. Često se korisnici zavedu idejom o anonimnosti. Oni sjede u svojim domovima,

slobodno izražavajući svoje mišljenje o bilo kojoj temi ili braneći svoju privatnost i pravo na izražavanje, što lako navede na pomisao da ih na internetu nitko ne vidi.

Usporedno s razvojem novih informatičko-komunikacijskih tehnologija, razvija se i novi oblik nasilja nazvan virtualno nasilje (eng. *cyberbullying*). Virtualno se nasilje definira kao namjerno, ponavljano i agresivno ponašanje pojedinca ili skupine ljudi uporabom informatičkih i/ili telekomunikacijskih sredstava, čija je namjera oštećivanje ili zlostavljanje drugih. Većinom se pojam *cyberbullying* netočno prevodi kao nasilje putem ili preko interneta. Virtualno nasilje nije isključivo na internet, već se može odvijati putem mobitela, umreženih računalnih igrica (eng. *MMORPG*²), elektroničke pošte ili razmjene tekstualnih poruka. Kako je internet skup različitih protokola, potrebno ga je razdvojiti na njegove sastavnice pa se tako virtualno nasilje može podijeliti na nasilje putem tekstualnih poruka (elektronička pošta, dopisivanje, čavrljanje), nasilje putem mobitela (SMS, MMS, telefonski pozivi) i nasilje putem društvenih mreža (računalne igrice, društvene mreže). Uočeno je da određena vrsta virtualnog nasilja ima drugačiji pristup i metodologiju koja može pomoći u tretmanu agresivnog ponašanja, pa se prema tome može podijeliti na te potkategorije (Slonje, Smith, 2008).

U literaturi (Slonje, Smith, 2008; Buljan-Flander, Karlović, Ćosić, 2004) virtualno se nasilje navodi kao četvrta kategorija agresivnog ponašanja jer ima nove značajke koje fizičko, psihičko i socijalno nasilje nema. Nove značajke uključuju stalnu prisutnost agresivnih akcija, dostupnost široj publici i nevidljivost (anonimnost) nasilnika. Iako je sličan psihičkom nasilju jer se provodi verbalnim, odnosno tekstualnim porukama, ali i socijalnom, jer se može odvijati indirektno, virtualno se nasilje razlikuje od „tradicionalnog“ po tome što je žrtva neprestano okružena agresivnim akcijama. Fizičko, psihičko pa i socijalno odvija se u direktnoj komunikaciji nasilnika i žrtve. Takva agresivna akcija prestaje kada žrtva izađe iz prostora u kojima boravi nasilnik. No od virtualnog nasilja žrtva ne može pobjeći jer je okružena različitim uređajima koji joj omogućuju stalni kontakt s nasilnikom. „Tradicionalni“ agresivni čin ostaje u užoj društvenoj skupini, dok internet i prijenos podataka čini agresivnu akciju dostupnu široj publici, razmjenom poruka, sličica ili video isječaka. Osim toga, sav se sadržaj na internetu čuva i po nekoliko godina, tako da se uvijek osoban ili nepoželjan sadržaj može lako pronaći i iskoristiti.

---

² MMORPG – kratica za *Massively multiplayer online role-playing game* – masivna mrežna igra uloga za više igrača

2.2 Društvene mreže

Društvene su mreže umjetno stvorene virtualne zajednice koje dodatno proširuju komunikacijske usluge interneta, odnosno omogućuju korisnicima trenutnu komunikaciju u realnom vremenu, razmjenu podataka, dokumenata, slika, interesa i aktivnosti. Društvene mreže nisu nova pojava koja je iskrsnula u društvu pokretanjem Facebooka, ali je Facebook približio društvene mreže običnim korisnicima. Ranije su postojale specijalizirane društvene mreže koje su bile usmjerene isključivo na interese korisnika. Tako je, danas već zaboravljeni i zastarjeli, MySpace bio prvenstveno mreža glazbenika amatera koji su htjeli predstaviti svoj glazbeni izričaj široj publici, DeviantArt koji spaja profesionalne likovne, grafičke i kiparske umjetnike i amatere, zatim Last.fm koji je spajao ljude putem sličnih glazbenih interesa i omogućavao je uslugu sličnu MySpaceu. LinkedIn poslovna je i akademska mreža koja spaja ljude sličnih poslovnih i akademskih interesa, dok Picasa i Flickr svoju društvenost temelje na umreženim fotoalbumima korisnika koji svoju privatnost dijele objavom obiteljskih i društvenih fotografija. Postoji, dakako, čitav niz društvenih mreža koje omogućuju razne usluge i umrežavanje korisnika prema određenim interesima i aktivnostima, što je temelj stvarnih društvenih zajednica.

Kušić (2010:104) virtualne društvene mreže definira kao uslugu temeljenu na internetu koja omogućuje pojedincima da izrade javni ili polu-javni profil unutar omeđenog sustava, artikuliraju listu drugih korisnika s kojima dijele vezu, gledaju i koriste vlastiti popis veza ili popise veza drugih unutar sustava. Acquisti i Gross (2006:2-3) donose sličnu definiciju koja definira virtualne društvene mreže kao zajednice na internetu u kojima pojedinci komuniciraju putem profila koji predstavljaju njihovu „javnu personu“ i njihovu mrežu kontakata drugima. Takva definicija dijeli društvene mreže na društvene mreže usmjerene na interese (Last.fm, DeviantArt, Flickr, Picasa, XDA) gdje korisnici ne izrađuju „osobnu stranicu“ već predstavljaju svoje radove, dijele informacije o glazbenim i filmskim interesima ili pružaju programsku podršku drugim korisnicima, i na društvene mreže usmjerene na korisnike (Facebook, Twitter, MySpace, Friendster, LinkedIn) u kojima korisnici mogu izvijestiti o svojim trenutačnim aktivnostima ili emocionalnom stanju ažuriranjem statusa, predstaviti se ispunjavajući razne opisne kategorije, izmjenjivati informacije na svojem zidu (eng. *Wall*) i ulaziti u interakcije s drugim korisnicima sa svoje kontaktne liste. Društvene mreže usmjerene na korisnike posljednjih su godina doživjele pravi uzlet. Među njima se ističu Twitter i Facebook, ali je Facebook sadržajem i popularnošću daleko nadmašio sve druge.

Facebook je osmislio Mark Zuckerberg u veljači 2004. pod nazivom Facemash dok je studirao na Harvardu. Glavna mu je namjena bila odrediti tko je poželjan, a tko nije na temelju fotografija svih studenata Harvardovog kampusa. Nekoliko mjeseci kasnije, zbog pravnih komplikacija i sudskih tužbi, Zuckerberg nadograđuje stranicu i pretvara ga u začetak Facebooka kakvog danas poznajemo. Razlozi Facebookove popularnosti leže u integriranoj kombinaciji svih društvenih mreža što omogućuje svakom korisniku posebno prilagodljivu profilnu stranicu³. Ono što je bilo progresivno u odnosu na dotadašnje društvene mreže, ali i uporabu interneta općenito, što je Facebook zahtijevao pravo ime i prezime zajedno sa svim osobnim podacima: adresu, poznavanje jezika, interese, prijatelje, obitelj itd. što je dovelo do ponovnog propitivanja anonimnosti i privatnosti na internetu (Dwyer, Hiltz, 2007). Virtualne društvene mreže čini posebnima što pojedincima omogućuju da artikuliraju i učine vidljivima svoje društvene mreže, a ne da upoznaju nepoznate osobe, ističe Kušić (2010:104). Isto tako, adolescenti ne koriste društvene mreže kako bi upoznali nove osobe, već kako bi ojačali i održali svoje kontakte u široj društvenoj okolini. Sudjelovanjem u virtualnim društvenim mrežama i društvenim umrežavanjem djeca i mladi "izgrađuju" hibridni identitet i započinju socijalizaciju koja uključuje čitanje profila drugih članova zajednice i komuniciranje s njima.

Kako bi se korisnici registrirali na Facebook ili slične servise, potrebno je biti stariji od trinaest godina. Kako nema nikakvog sustava provjere, registraciju je vrlo lagano prevariti unoseći lažne podatke. Mnogi maloljetnici na takav način otvaraju svoje profile čime postaju ravnopravni korisnici internetskih društvenih servisa iako nemaju potrebna znanja i vještine za njihovu uporabu. U školama ih se ne upozorava na potencijalne opasnosti niti ih se poučava internetskom bontonu. Ignorirajući sigurnosne upute, dovode u opasnost sebe i svoje bližnje. Kako bi tome stao na kraj Facebook potencijalnim lažnim profilima provjerava redovitost ažuriranja, regulira posjećenost i upućuje kratke upitnike kako bi prikupio podatke o dobnoj starosti.

Virtualne društvene zajednice predstavljaju sociološki fenomen otvarajući nove sociološke koncepte interakcija, doprinose procesu globalizacije i međusobnoj otuđenosti. Uz anonimnost i privatnost, tamna strana interneta, virtualno nasilje dobiva sasvim novu dimenziju. Pretražujući internet lako se može pronaći kakva skupina ili grupa koja je upućena protiv pojedinca ili druge skupine ljudi. Sva demokracija, tolerancija različitosti i poštivanje tuđih prava na internetu u 21. stoljeću jednostavno pada u vodu, jer se svi zavedu idejom o anonimnosti i nepovredivosti, samo zato što pristupaju mreži iz sigurnosti svoga doma.

---

³ Od 2004. do 2012. godine svaki korisnik posjedovao je profilnu stranicu (eng. *User Profile*), a od 2012. godine Vremensku crtu (eng. *Timeline*)

Privatnost je samo jedna od stavki koju bi trebao medijski odgoj osvijestiti u obrazovanju mladih, jer iako su adolescenti svjesni problema oko privatnosti, većina njih ne poduzima ništa (Dwyer, Hiltz, 2007). Osim toga, današnjim je adolescentima dostupna sva sila informacija s kojima oni ne znaju što će. Izazovi i odgojna uloga koju društvene mreže predstavljaju tek se trebaju definirati budućim istraživanjima. Društvene su mreže dijelom adolescentske svakodnevice i imaju veliki odgojni značaj u njihovom odrastanju i oblikovanju identiteta te ih se svakako treba uzimati u obzir prilikom oblikovanja obrazovnih sadržaja ili terapijskih postupaka. Socijalna fobija, ovisnost o internetu, plašljivost, agresivna nametljivost, prkos i depresija sve češće uzimaju danak jer se adolescenti ne znaju nositi sa sve većim tehnološkim razvojem i njegovim utjecajem na svakodnevni život. Masmediji im pružaju trenutni bijeg od stvarnosti pretvarajući ih u ovisne konzumente. Stoga ne čudi da su se servisi poput Facebooka nametnuli kao jedan od „poželjnih“ i „nezaobilaznih“ opcija za provođenje slobodnog vremena. Zbog tih se razloga medijsko obrazovanje i odgoj treba implementirati u suvremene nastavne sadržaje.

3. POREMEĆAJI U PONAŠANJU ADOLESCENATA

3.1 Rizični stilovi ponašanja

Kvalitetni socijalni odnosi, osjećaj sigurnosti te pripadanje određenoj socijalnoj skupini nije samo karakteristika djeteta u adolescenciji, iako je ta potreba najviše izražena u tom razdoblju, već i odrasloga, zreloga čovjeka. Njegovo držanje i vladanje, postupanje i ophođenje s drugim pojedincima naziva se njegovim ponašanjem (Uzelac, Bouillet, 2007:121). Ponašanje nije samo određeno stečenim ili naučenim osobinama tijekom razvoja, već i normama društva u kojem se nalazi. Uspješnim ili neuspješnim rješavanjem prepreka, dijete stječe iskustvo koje mu pomaže u kasnijim sličnim situacijama. Pomoću iskustva čovjek, ali i dijete, bira ona ponašanja koja su mu koristila, koja su mu pomogla u zadovoljavanju njegovih potreba ili koja su mu pomogla u rješavanju njegovih poteškoća. Glasser takva odabrana ponašanja dijeli na djelotvorna i nedjelotvorna ponašanja, s obzirom na razinu na kojoj određeno ponašanje zadovoljava potrebe neke osobe (Uzelac, Bouillet, 2007: 122). Ukoliko su ta ponašanja prihvatljiva većini, uobičajena u socijalnoj zajednici te odgovaraju socijalnim standardima može se uvjetno reći da se radi o normalnom ponašanju. Procjenjivanje ponašanja, na temelju definicije o prihvatljivom ponašanju, uključuje promatranje pojedinca unutar društvenih odnosa, biološke, psihološke i sociološke činitelje, među kojima su Vodak i Šulc (prema: Uzelac, Bouillet, 2007:123) posebno istaknuli društvene norme ponašanja, komponente ličnosti, stupanj razvoja i zrelosti pojedinca te odgoj. Norme ponašanja, koje su definirane društvenom reakcijom i odnosom pojedinca prema društvenim zahtjevima, mijenjale su se tijekom povijesti, ali se one mijenjaju i tijekom individualnog razvoja pojedinca. Zbog toga je odgojno i društveno procjenjivanje ponašanja različito u različitim uvjetima i dobi djeteta. Na ponašanje adolescenta utječu sve komponente osobnosti poput intelekta, osjećaja, motivacija, stavova, a poremećaj ili promjena u samo jednoj komponenti stvara različite oblike ponašanja, pogotovo u djetinjstvu, kada se ti oblici učestalo mijenjaju i definiraju prema zahtjevima okoline. Odgoj podrazumijeva duhovne potrebe vremena i svijesti u kojem se pojedinac nalazi pa se neprestano promatra u društvenim odnosima. S time na umu, ponašanje se procjenjuje, ne samo prema stručnosti odgojitelja, već i prema tome koliko je pedagoški korektno odgovorio potrebama suvremenih društvenih potreba. Time se ponašanje definira kao stupanj psihosocijalne zrelosti pojedinca, gdje terminom psihosocijalne zrelosti označavamo usvojenost socijalnih i socijaliziranih oblika ponašanja koji su uobičajeni i koji se očekuju od nje s obzirom na dob i socijalni položaj (Uzelac, Bouillet, 2007: 123).

Jednako koliko je teško definirati normalno ponašanje, teško je definirati, klasificirati, ali i jezično odrediti poremećaje u ponašanju. U literaturi postoji velika nekonzistentnost u pojmovnom određenju poremećaja. Uzelac (2007) navodi nazive smetnje ponašanja, asocijalno i antisocijalno ponašanje, društveno neprihvatljivo ili neprilagođeno ponašanje, devijantno ponašanje, delikventno ponašanje, nesocijaliziranost, nedovoljna socijalna integracija, opozicijsko ponašanje, poremećaji emocija i ponašanja, emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja, psihosocijalne smetnje, disocijalno ponašanje, djeca s teškoćama u odgoju i ponašanju itd. Među novijim nazivima pojavljuju se poremećaji u socijalnom ponašanju te rizična ponašanja. Ovakva raznolikost naziva samo oslikava slojevitost i složenost pojave, ali većina njih u nazivu ističe socijalnu komponentu kao primarnu, čime razlikuje poremećaje u ponašanju od poremećaja u razvoju.

Poremećaji u razvoju uključuju različite biološke, psihološke i socijalne osobine koje omogućuju djetetu uspješno ili neuspješno rješavanje poteškoća. Na biološke i psihološke osobine utječu i genetski uvjetovane predispozicije u smislu temperamenta te pojačane ili smanjene osjetljivosti, ali i tendencije razvijanja određenih fizioloških poremećaja. Kada biološke i psihološke osobine ne omogućavaju kvalitetan i neometan razvoj, razvijaju se razni poremećaji u razvoju poput smetnji vida, sluha, cerebralne paralize, lagane ili teške mentalne retardacije, Downov sindrom, Aspergerov sindrom, autizam i sl. Kako se većina poremećaja u razvoju i ponašanju javlja do kraja adolescencije možemo ih obuhvatiti nazivom teškoće u razvoju, jer su i poremećaji u ponašanju dio razvojnog procesa te, ukoliko se ne rješavaju pravovremenskom i primjerenom terapijom, obilježavaju pojedinca za cijeli život. Složenost ove diobe stvaraju i poremećaji u ponašanju koji su biološki ili psihološki uvjetovani poput poremećaja pažnje (ADD), hiperaktivnosti (ADHD) i psihosomatskih poremećaja te se poremećaji u ponašanju i razvoju ne mogu u potpunosti razgraničiti. Učenici s težim teškoćama u razvoju ne mogu na uobičajeni način zadovoljavati neke razvojne i obrazovne potrebe u redovnom nastavnom procesu pa im je nužno osigurati teškoćama prilagođene ili posebne uvjete školovanja.

Socijalna pedagogija, kao primarna znanstvena disciplina koja se bavi etiologijom i prevencijom poremećaja u ponašanju, nema jedinstvenu definiciju kojom bi opisala takve poremećaje. Među najčešće citirane i uporabljene definicije poremećaja u ponašanju u Hrvatskoj pripada definicija koju su zajednički ponudile Terezija Dobrenić i Vlasta Poldrugač i definicija koju je ponudio Stjepan Uzelac (prema: Uzelac, Bouillet, 2007). U središtu obiju definicija jest štetnost i opasnost koju takva ponašanja predstavljaju kako prema pojedincu tako i prema okolini. Terezija

Dobrenić i Vlasta Poldrugač definiraju poremećaje u ponašanju kao skupni naziv za sve one pojave koje imaju biološku, psihološku i socijalnu genezu, dok ih Uzelac definira kao ponašanja koja se znatnije razlikuju od uobičajenog ponašanja većine mladih određene sredine. Nivex Koller-Trbović (prema: Uzelac, Bouillet, 2007) sažima ove definicije govoreći o poremećajima u ponašanju kao o ponašanjima kojima djeca i mladi čine određene teškoće, štete, probleme bilo samima sebi, bilo drugoj osobi, skupini i zajednici pri čemu takvo ponašanje ima negativne posljedice na djetetovo obrazovno i radno postignuće te socijalno i ukupno ponašanje i funkcioniranje. *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*, poremećaje u ponašanju naziva abnormalnim ponašanjem koje se sastoji od nekoliko dijelova: statističke rijetkosti, kršenja normi, osobne patnje, onesposobljenosti ili teškoća u funkcioniranju te neočekivanosti (Davidson, Neale, 2002:6-9). Svaki dio opisuje jednu karakteristiku „abnormalnog ponašanja“ koji omogućuje njegovo pravilno kategoriziranje. Međutim, niti jedna sastavnica nije dovoljna da točno pridoda kategoriju poremećaja u ponašanju. Izvrsnost je također rijetka, kriminalci krše društvene norme, tugovanje jest oblik osobne patnje, a nizak rast u košarci predstavlja teškoću u funkcioniranju, ali niti jedan od ovih pojmova ne pripada poremećaju u ponašanju. Potrebna je detaljna studija kako bi se utvrdio bilo koji poremećaj, a dijelovi „abnormalnog ponašanja“ samo su djelomične definicije koje nisu jednako primjenjive na svaku dijagnozu (Davidson, Neale, 2002:9).

Slijedom toga, kao osnovni kriteriji za prepoznavanje postojanja poremećaja u ponašanju ističu se: odstupanje od uobičajenog ponašanja za tu dob, spol situaciju i okruženje, štetnost koju takvo ponašanje uzrokuje te stupanj potrebe za intervencijom. Jasno je da postojanje određenih poremećaja i odstupanja u ponašanju u svakodnevnom funkcioniranju ne znači nužno postojanje poremećaja u ponašanju. Potrebno je zadovoljiti mnoge kriterije, a među njima najznačajniji su: trajanje poremećaja (najmanje tri do šest mjeseci, ili nagla promjena u ponašanju), intenzitet/težina poremećaja (koji se definiraju pojmovima blagi, umjereni i teški poremećaj, odnosno niska, umjerena, visoka i vrlo visoka rizičnost), prisutnost poremećaja u različitim društvenim sredinama (kod kuće, u školi, u društvu), prisutnost većeg broja različitih poremećaja (poremećaji se pojačavaju i pojavljuju se novi oblici ukoliko se pravodobno ne intervenira), socijalni ili kulturni kriterij (određeni poremećaji nemaju jednaku procjenu u različitim sredinama te ovise o spolu i dobi), hitnost intervencije te prije poduzete intervencije i rezultati.

Iz preuzetih je definicija vidljivo da etiologija poremećaja u ponašanju nije sasvim razjašnjena, što samo odražava složenost i slojevitost problema poremećaja u ponašanju. Tijekom povijesti

javljale su se različite teorije oko nastanka poremećaja u ponašanju koje se mogu u grubo svrstati prema tome zastupaju li biološko-psihološki ili socijalno uvjetovani razvoj poremećaja. Suvremene teorije prepoznale su odgoj kao jednu od razvojnih karakteristika. Kombinirajući biološke, psihološke i sociološke čimbenike ukazuju na činjenicu da jedan čimbenik ne dovodi nužno do poremećaja u ponašanju, već upućuju na etiološku multikauzalnost te društvene i individualne pojave.

Dok socijalna pedagogija promatra poremećaje u ponašanju u okviru teorija koje pretpostavljaju različite socijalne utjecaje, psihologija ih tumači kao biološko-psihološku karakteristiku pojedinca, pri čemu se ne smiju zaboraviti i nasljedne osobine. Važnu ulogu u razumijevanju poremećaja imaju psihički mehanizmi obrane kojima dijete odgovara na nepoznate situacije (Biti, 1986: 52-54). Ti su mehanizmi djelomično iskustveni iz interakcije s okolinom, a djelomično naučeni i stečeni unutar društvenih zajednica. Psihički mehanizmi prate čovjeka kroz cijeli život, oni se neprestano nadopunjuju i nadograđuju. Vraćanje starijim obrascima predstavlja vraćanje na prethodnu stepenicu razvoja. Ono može biti privremeno, dok se pojedinac ne nauči nositi s problemom ili dok ne stekne iskustvo ili znanje koje će mu omogućiti rješavanje poteškoće. Trajnijeg karaktera postaje onda kada su psihološke okolnosti ili tjelesne bolesti većeg intenziteta što može dovesti do veće sklonosti razvijanja poremećaja u ponašanju ili psihosomatskih poremećaja. Najčešći su mehanizmi negiranja, racionalizacije i potiskivanja. Mehanizam negiranja kod djeteta predstavlja nepostojanje svih strahova i izvora boli, a kod odraslih se ljudi on javlja u situacijama većeg životnog stresa i patološkim bolesnim stanjima. Mehanizam racionalizacije pretpostavlja traženje prihvatljivih racionalnih objašnjenja neuspjeha čime se izbjegava „gledanje neprijatelju u oči“. Potiskivanjem se „zaboravljaju“ određene emocije i sadržaj koji izaziva te emocije. Nisu svi mehanizmi obrane loši za djetetov identitet. Na primjer, mehanizam identifikacije, pomoću kojega se dijete poistovjećuje s roditeljem istog spola, može pomoći djetetu da izgradi samopoštovanje i izgubi strah od kažnjavanja i nesigurnosti.

Postoje brojne klasifikacije koji su ponudili razni autori različitih profesija i teorijskih usmjerenja. Kako je tipologija i dioba poremećaja u ponašanju vrlo složen postupak koji ovisi o znanstvenom području, a one nisu dio predmeta ovoga rada, bit će ukratko opisane samo one koje pripadaju suvremenom proučavanju poremećaja u ponašanju, a važne su za razumijevanje odnosa prema njima. Većina se autora slaže da poremećaje u ponašanju treba razlikovati od psihičkih (mentalnih) poremećaja od kojih Boris Petz (prema Uzelac, Bouillet, 2007: 132) ističe

tri osnovne skupine: anksiozni poremećaj, psihoze i psihopatska stanja. Poremećaji u ponašanju uglavnom su prolazni, nestaju sami od sebe tijekom razvoja i učenja prilagođavanjem ili uz pomoć sustavnih terapijskih postupaka, a oni koji se ne mogu eliminirati znak su ometenosti u razvoju ili bolesti (Uzelac, Bouillet, 2007: 132). Povezanost između poremećaja u ponašanju, emocionalnih teškoća i drugih psihičkih stanja i bolesti prepoznatljive su i u Klasifikaciji DSM-IV (Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje) Američke psihijatarske udruge te u Klasifikaciji MKB-10 (Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema) Svjetske zdravstvene organizacije, a nemaju jasnu granicu između psihičkih poremećaja i poremećaja u ponašanju.

Klasifikacija DSM-IV svrstava poremećaje u ponašanju zajedno s ADHD-om i poremećajem prkošenja i suprotstavljanja u kategoriju *Poremećaji pažnje i ponašanja* unutar *Poremećaja koji se obično dijagnosticiraju u djetinjstvu ili adolescenciji*. Nema posebne kategorizacije već ih se grupira prema dobi u kojem su prvi put primijećeni na poremećaje ponašanja u djetinjstvu, poremećaje ponašanja u adolescenciji i nekategorizirane poremećaje ponašanja. U kategoriji *Poremećaja koji se obično dijagnosticiraju u djetinjstvu ili adolescenciji*, osim poremećaja pažnje i ponašanja, nalaze se mentalni poremećaji, poremećaji učenja, poremećaji komunikacije, poremećaji motorike, poremećaji hranjenja, tikovi, poremećaji eliminacije te pervazivni razvojni poremećaji. Zanimljivo je spomenuti da, osim što su djelomično posebna kategorija, poremećaji ponašanja unutar Klasifikacije DSM-IV djelomično su zastupljeni u nastanku antisocijalnog poremećaja ličnosti gdje se navode dvije glavne sastavnice. Prva se odnosi na prisutnost poremećenog ponašanja prije petnaeste godine koje se očituje u apsentizmu, laganju, krađi i piromaniji, dok se drugi odnosi na nastavljanje tog ponašanja u odrasloj dobi. U Klasifikaciji MKB-10 poremećaji u ponašanju posebna su kategorija koja se dijeli na poremećaje ponašanja u kontekstu obitelji, poremećaje ponašanja uzrokovan nepotpunom socijalizacijom, poremećaje socijaliziranog ponašanja, poremećaje protivljenja i prkosa te druge poremećaji ponašanja i nespecifične poremećaje ponašanja. Pripadaju kategoriji *Poremećaji ponašanja i emocionalni poremećaji s nastankom u djetinjstvu i adolescenciji* u kojoj su uz njih grupirani hiperkinetički poremećaji, mješoviti poremećaji ponašanja i emocija, emocionalni poremećaji s početkom u djetinjstvu, poremećaji socijalnog funkcioniranja nastali u djetinjstvu i adolescenciji, tikovi te ostali poremećaji emocija i ponašanja nastali u djetinjstvu i adolescenciji. Važno je naglasiti da Klasifikacija MKB-10 razlikuje poremećaje ponašanje prema dobnim skupinama pa su poremećaji ponašanja odraslih posebna kategorija.

U *Psihologiji abnormalnog doživljavanja i ponašanja* poremećaji u ponašanju obrađeni su unutar poglavlja *Emocionalni poremećaji i poremećaji ponašanja u djetinjstvu i adolescenciji*. Na temelju Klasifikacije DSM-IV, autori grupiraju poremećaje u ponašanju na poremećaje nedovoljno kontroliranog ponašanja (deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj, poremećaj ophođenja), poremećaje pretjerano kontroliranog ponašanja (strahovi, socijalna povučenost, depresija) te poremećaje uzimanja hrane (anoreksija, bulimija). Kategorija poremećaja ophođenja vrlo je široka i nedovoljno definirana te obuhvaća poremećaje u ponašanju poput agresivnosti, laganja, destruktivnosti, vandalizma, krađe i apsentizma. Naglašeno je da su ovom kategorijom obuhvaćena sva ponašanja koja krše društvene norme i temeljna prava drugih osobe te „manifestacije i težina takvih djela nadilaze sitna nedjelja i grijeha kakvi su uobičajeno obilježje djece i adolescenata“ (Davidson, Neale, 2002:500).

U socijalnopedagoškoj literaturi najuobičajenija i najjednostavnija podjela poremećaja u ponašanju, koju uvodi Achenbach 1966. godine, jest na dvije kategorije: internalizirane ili pretežno pasivne poremećaje u ponašanju, koji se odnose na ponašanja koja se pretjerano kontroliraju i usmjerena su prema sebi (npr. plašljivost, povučenost, potištenost, nemarnost, deficit pozornosti, psihoze, psihosomatske smetnje i neuroze) te na eksternalizirane ili pretežno aktivne poremećaje u ponašanju, koji se odnose na nedovoljno kontrolirana i druge usmjerena ponašanja (npr. nediscipliniranost, laganje, apsentizam, hiperaktivni poremećaj, agresivnost, nametljivost, prosjačenje, ovisnost) (Uzelac, Bouillet, 2007:137). Ovakve su tipologije nužne radi ocjenjivanja težine slučaja, s gledišta opsega, intenziteta i trajanja pedagoških zahvata koji su potrebni za socijalizaciju ličnosti. Kategorizacije su potrebne zbog lakšeg snalaženja u mnoštvu slučajeva. Osnovne zajedničke osobine formiraju samo orijentacijske skupine koje se često zbog već naglašene složene prirode poremećaja često isprepliću (Uzelac, Bouillet, 2007:137).

3.2 Agresivna nametljivost

Ubrzanim razvojem informacijsko-komunikacijske tehnologije najviše su ugroženi adolescenti koji novu tehnologiju smatraju prestižem i zamjenu za društvenu komunikaciju. Danas se većina interakcije među mladima odvija posredstvom društvenih mreža. Direktni kontakt sveden je za vrijeme boravka u školi, kada su fizički "primorani" razvijati komunikacijske vještine. Unatoč informatici i računalnom obrazovanju, mladi nisu u potpunosti ovladali računalnom tehnologijom, a većinu toga uče „u hodu“, iako će i današnju djecu računalna tehnologija „ostaviti iza sebe“. Mnoga recentna istraživanja potvrđuju da se mladi ne snalaze na prostoru interneta i razvijaju nove poremećaje koji im omogućuju smanjivanje anksioznosti (Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox, 2002; DeWall, Buffardi, Bosner, Campbell, 2011; Gosling, 2011; Mehdizadeh, 2010). Novi pojam koji se pojavio, usko povezan s društvenim mrežama, jest agresivna nametljivost ili agresivna narcisoidnost (eng. *Aggressive narcissism*).

Nametljivost i narcisoidnost nisu jednake pojave. Prema *Psihologiji abnormalnog ponašanja i doživljavanja*, narcisoidnost je obilježje poremećaja narcisoidne ličnosti (Davidson, Neale, 2002:73), dok nametljivost Uzelac (2007: 220) opisuje kao poremećaj u ponašanju koji je definicijom vrlo blizak narcisoidnosti. Na temelju tih definicija može se zaključiti da je nametljivost manifestirani oblik ponašanja narcisoidne osobnosti. Potrebno je naglasiti da je ranije spomenuti adolescentski egocentrizam normalna pojava u razvojnom procesu i da ga valja ograditi od nametljivog poremećaja u ponašanju i narcisoidne ličnosti. Isto tako, iako su odvojeni adolescentski egocentrizam može biti i podloga na kojoj će se nametljiv oblik ponašanja razviti i pretvoriti u poremećaj u ponašanju. Narcizam je poremećaj osobnosti kojeg opisuju trajni i neprilagođeni obrasci ponašanja i unutarnjeg doživljavanja. Osoba s narcističkom osobnošću ima napuhan osjećaj vlastite važnosti, mašta o velikim uspjesima, želi privući pozornost okoline i sklona je iskorištavanju drugih, prvenstveno u romantičnim odnosima (Davidson, Neale, 2002:73). Pate od nedostatka suosjećanja, izraženog osjećaja zavisti i arogancije, iskorištavanja drugih u svrhu samopromocije te osjećaja odabranosti i opunomoćenosti zbog kojeg misle da im drugi trebaju činiti usluge koje nije potrebno uzvratiti. Uzelac (2007:220) navodi da se takvo ponašanje opaža u djece koja su usamljena i imaju osjećaj da se roditelji dovoljno ne bave njima i da za njih nemaju vremena. Osjećaj usamljenosti i odbačenosti kompenzira se konstantnom željom za pozornosti i potrebom da budu u središtu pažnje. Kroz tu se potrebu javlja osjećaj veće inteligencije, fizičke atraktivnosti i lažni dojam moći. Romantični se odnosi gledaju oportunistički, kao sredstvo koje će im s jedne strane potvrditi njihov umišljeni osjećaj važnosti, a s druge strane doprinijeti njihovom društvenom statusu i mjestu u središtu pozornosti. Kada

nisu u središtu pozornosti, nametljive će se osobe upustiti u različite situacije i kreirati obrasce ponašanja koja će ih izdvojiti od drugih pojedinaca i samim time dovesti ponovno u središte pozornosti. Prema Olweusovoj klasifikaciji žrtava nasilja, osobe s nametljivom ponašanjem mogu se svrstati u izazivajuće (provokativne) žrtve, što opisuje njihovo ponašanje kao potencijalno agresivno. Provokativne žrtve opisane su kao iritantne, nemirne i agresivne čije izazivajuće ponašanje stvara mehanizam kojim postaju trajne mete vršnjačkog nasilja (Profaca, Puhovski, Mrđen, 2006).

Internet i društvene mreže opisane su kao idealni mediji za samoprezentaciju u visoko kontroliranom okruženju gdje objavljujući određene informacije i fotografije, pojedinac gradi sliku „idealnog identiteta“ (Mehdizadeh, 2010). Iako je internet opisan kao mjesto anonimnosti, društvene mreže, posebice Facebook, mogu se opisati kao „nonimne“⁴: određena anonimnost je prisutna, ali je ograničena zajedničkim kontaktima, fotografijama, objavom statusa ili zabilješki i ispunjavanjem vlastitih podataka. Tako pojedinac može prezentirati djelomično „idealni“ identitet, onakav kakvim on vidi sebe, ali on je odraz i percepcije drugih. Na takvo se oblikovanje virtualnog identiteta može gledati kao na društveni okvir unutar kojeg pojedinac može izraziti svoju osobnost i svoje potrebe (Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox, 2002). Istraživanja temeljena na pretpostavkama da su ekstrovertirani pojedinci više okrenuti „stvarnome“ no virtualnom svijetu pokazala su suprotna stajališta. Introvertiranim pojedincima društvene mreže mogu pomoći u društvenoj socijalizaciji, ali se oni i manje snalaze na njima. Ekstrovertirani pojedinci provode podjednako vremena u virtualnom koliko i u stvarnome društvenom okruženju te imaju veću sklonost izražavanja karakteristika nametljivog ponašanja. Zbog količine dostupnosti informacija, društvene mreže ne predstavljaju više zamjenu za stvarni svijet već mikroskop kojim se proučava društvena sredina. Na temelju broja prijatelja, fotografija, statusa stvaraju se prvi dojmovi o novim osobama što omogućava lakšu komunikaciju u stvarnim društvenim interakcijama (Gosling, 2011).

Zanimljiva je studija koja u svezu dovodi nametljivost, društvene mreže i upotrebu jezika. Nametljive osobe koriste jezik kao sredstvo kojim skreću pozornost na sebe. Umjesto osobnih zamjenica, koriste izazovne fotografije kako bi smanjili potrebu za verbalnim izražavanjem, čime skreću pozornost na svoje fizičke značajke, a ne intelekt. Puno češće koriste vulgarne i agresivne izraze kojima opisuju sebe, izdvajajući se tako od ostalih pojedinaca (DeWall, Buffardi, Bonser, Campbell, 2011).

---

⁴ *Nonymous* – autorica koristi ovaj naziv kao oznaku koja je suprotna anonimnomu, ali nije istoznačna javnome. Prema: Mehdizadeh, 2010.

Nametljive će osobe biti sklonije upotrebi društvenih mreža i internetskih protokola poput blogova ili video servisa jer im oni omogućuju da budu u stalnom središtu pozornosti i omogućava prisutnost većeg spektra publike. U Hrvatskoj je u posljednje vrijeme porastao broj tzv. „modnih blogova“ ili modnih dnevnika u kojima pojedinci prezentiraju svoj stil odijevanja, svoje sklonosti i interese. Medijsku pažnju plijene svojim smjelim odjevnim kombinacijama, prezentiraju se na tjednima mode kao poželjni kritičari, a javnost ih doživljava kao uzore koje treba slijediti. U svijetu je najpopularniji oblik izražavanja na internetu putem video dnevnika (eng. *Video blog, v-log*). Svoju popularnosti mjere u *lajkovima* (eng. *Like*) ili posjećenosti internetskim stranicama. Nametljivi pojedinci prostor interneta i društvenih medija doživljavaju kao podlogu za ispoljavanje opsjednutosti vlastitom osobnošću i površnim prijateljstvima. Na Facebooku često broje preko 800 prijatelja, sebe obilježavaju na fotografijama i češće osvježavaju svoje statuse. Razloge što mlađa populacija sve više pokazuje znakove nametljivog ponašanja treba potražiti i u obrazovnom sustavu koji sve više naglasak stavlja na individualnost i važnosti samopoštovanja kroz perspektivu drugih, a koja pak ovisi o broju prijatelja i socioekonomskom statusu. Nametljivi se pojedinci lako prepoznaju u neprestanom napuhavanju i reagiranju na negativne komentare. Kako su često prisutni na više društvenih mreža, nije rijetko da jedan negativni komentar protegnu na sve servise na kojima se pojavljuju, fokusirajući se više na negativni aspekt komentara kako da bi prikrili vlastitu nesigurnost i komplekse koje je komentar izazvao. Izazivanje sućuti i svjesno preuzimanje uloge žrtve samo su jedni od obrazaca ponašanja koje kreiraju nametljivi pojedinci kako bi skrenuli pozornost na sebe i ponovno stali u središte pozornosti (Gosling, 2011; DeWall, Buffardi, Bonser, Campbell, 2011). Učestalim osvježavanjem svojih profila i nadograđujući ih novim sadržajem, nametljive se pojedince može smatrati i agresivnima, u spomenutom smislu izazivajućih žrtvi koja postaje meta fizičkog i verbalnog nasilja, ali u smislu da dobiva potrebnu pažnju na kojoj gradi svoj „self“. Drugi je aspekt nametljive osobnosti izrada virtualnih stranica mržnje koje su usmjerene na žrtvu koju se javno sramoti i verbalno zlostavlja čime nametljivi pojedinci kompenziraju osjećaj manje vrijednosti i odbačenosti. Usmjerenost na sebe i usmjerenost na druge dvije su karakteristike nametljivog ponašanja koje je potrebno dodatno istražiti u okviru društvenih mreža.

3.3 Ovisnost o internetu

Stručna literatura ovisnička ponašanja naziva terminima poput narkomanija, adicija, narkofilija i psihotropizam, no najpogodniji naziv je ovisnost uz sredstvo na koje se odnosi, a sve ovisnosti zajedno možemo zaokružiti pojmom ovisničko ponašanje. Ovisničko je ponašanje pojava koja ozbiljno narušava zdravlje i mogućnost uravnoteženoga socijalnog funkcioniranja velikog broja mladih ljudi u najosjetljivijoj fazi njihova individualnoga razvoja (Uzelac, Bouillet, 2007:222). Odbor Svjetske zdravstvene organizacije definirao je ovisnost kao psihičko i fizičko stanje koje nastupa uslijed međudjelovanja živog organizma i droge. Kao osobito izražen socijalni rizik ovisnosti mladih o drogama neki stručnjaci prepoznaju moralnu krizu suvremene civilizacije, poremećen sustav i odbacivanje tradicionalnih vrijednosti, krizu institucije braka i obitelji, dok drugi kao uzroke navode visoku napetost i anksiozna stanja uzrokovana utjecajem društva i društvenih skupina gdje se osjećaj krivnje, stres, agresivnost i psihički konflikti ublažavaju i smanjuju ovisničkim ponašanjem. *Klasifikacija DSM-IV i Psihologija abnormalnog ponašanja* ovisnička ponašanja vežu uz psihoaktivne tvari i dijele ih u različite kategorije. Na temelju društvene slike i stupnju prihvaćenosti pojedinih droga možemo ih svrstati u tri kategorije: socijalno prihvaćena sredstva ovisnosti (alkohol, kofein i dugan; droge koje se ne smatraju drogama u pravom smislu te riječi te se njihovo uživanje moralno ni pravno ne sankcionira), socijalno neprihvaćena sredstva ovisnosti („prave“ droge poput opijuma, morfina, kanabisa, kokaina, i sl; droge koje su zakonom zabranjene i čije je uživanje pravno sankcionirano, a uživatelji su povezani s ilegalnim djelatnostima i radi novaca i zadovoljenja svojih potreba posežu za društveno neprihvatljivim aktivnostima) te sredstva ovisnosti o kojima nema jasnih moralnih stajališta (različiti lijekovi).

Ukoliko se ovisnička ponašanja definiraju kao ponašanja koja su uzrokovana nezadovoljstvom i raznim psihičkim stanjima pri kojima konzumacija različitih psihoaktivnih tvari smanjuje stupanj anksioznosti, u tu kategoriju možemo ubrojiti i sveprisutan internet. Jedna od negativnih perspektiva na internet jest da je on nastavak vrlo dugog trenda gdje ljudi provode sve više vremena s tehnologijom nego u interakciji s drugim osobama iz uže ili šire društvene okoline. Začeci tog trenda mogu se pratiti još od izuma radijskog prijarnika 1930., kojeg je naslijedila televizija 1950. te današnja računalna tehnologija. Trend samo doprinosi činjenici da je interakcija s tehnologijom postala zamjena za društvene kontakte u kojima se više i ne snalazimo (Griffiths, 2000).

Internetska ovisnost, ovisnost o internetu ili patološka upotreba interneta⁵ svrstava se u tehnološke ovisnosti koje se definiraju kao psihičke ovisnosti bez prisustva kemijskih supstanci, a koje podrazumijevaju interakciju između čovjeka i tehnologije. Ovisno o stupnju uključenosti korisnika u proces one mogu biti pasivne (televizija, radio) i aktivne (računalne igrice, internet) te obično sadrže obilježja koja potiču i učvršćuju karakteristike ovisničkog ponašanja, poput smanjenja anksioznosti. Griffiths (2000) smatra da su tehnološke ovisnosti podsustav psihičkih ovisnosti i kao takve imaju obilježja primarnosti, modifikacije ponašanja, tolerancije, apstinencijske krize, sukoba i povratka. Obilježje primarnosti stavlja upotrebu interneta iznad svih životnih situacija te dominira pojedinčevim načinom razmišljanja, osjećajima i ponašanjem. Prema subjektivnim iskazima liječenih ovisnika uključivanje u takve procese rezultiralo je osjećajem smirenosti i smanjenjem stupnja anksioznosti, a zbog česte upotrebe bila je potrebna češća i duža upotreba da se taj osjećaj održi. Apstinencijska kriza (simptomi sustezanja⁶) jedno je od primarnih obilježja svake ovisnosti, a karakteriziraju je neugodni osjećaji i psihofizički poremećaji (drhtanje, razdražljivost, ćudljivost i sl.) ukoliko se ovisnička aktivnost prekine ili iznenada smanji. Sukob se manifestira dvojako: kao interpersonalni sukob koji je usmjeren na društvenu okolinu i intrapersonalni (intrapsihički) sukob koji se „odvija“ u glavi ovisnika. Bez obzira na terapije i vremensko trajanje liječenja, svaki ovisnik ima mogućnost povratka na starije obrasce ponašanja ukoliko se nađe u sličnim/jednakim životnim situacijama koje su ga gurnule u ovisničko ponašanje.

U provedenim istraživanjima (Griffiths, 2000; Young, Rodgers, 1998) utvrđeno je da je prekomjerno korištenje interneta u većini slučajeva bilo simptomatski i usmjereno na suzbijanje drugih socijalnih deficita poput nedostatka prijatelja, manjka samopouzdanja, fizičkog izgleda i sl. Većinom se internet koristi zbog društvenih kontakata, a računalo se opisuje kao „elektronski prijatelj“. Prednost su socijalni odnosi koji se temelje na tekstualnoj komunikaciji jer nisu zasnovani na predrasudama i fizičkom izgledu već na dubljoj intelektualnoj razini. Upravo u tome psihoterapeuti vide pozitivne značajke koje bi se mogle primijeniti u terapiji djece s atipičnim autizmom i pervazivnim razvojnim poremećajem. Kako već imaju narušene socijalne odnose i socijalno su izolirani, internet bi im mogao pomoći u izgradnji pozitivnih značajki i povećanju socijalnih osobina. Zbog svojih sličnosti, ovisnost o internetu promatra se kao patološko kockanje (Young, 1996, Griffiths, 2000).

---

⁵ U originalu *IPU, Pathological Internet Use*. Prema: Young, Rodgers, 1998

⁶ Prema: Davidson, Neale, 2002:334

Niti *Klasifikacija DSM-IV* niti *Klasifikacija MKB-10* psihičke ovisnosti ne prepoznaje kao ovisnosti poput onih koje su uzrokovane psihoaktivnim tvarima već ih objedinjuje unutar kategorije *Poremećaji navika i impulsa* (MKB-10) ili *Poremećaji kontrole poriva* (DSM-IV) koje obuhvaćaju patološko kockanje, piromaniju, kleptomaniju, trihotilomaniju te druge poremećaje navika i impulsa. Dioba ovisnosti na psihičke i fizičke nije razmatrana niti u *Psihologiji abnormalnog ponašanja*, dok su poremećaji kontrole poriva nabrojani samo kao dio *Klasifikacije DSM-IV*. Razlog tomu leži u činjenici da još nije znanstveno dokazano da Internet uzrokuje ovisnost (Griffiths, 2000; Young, 1996; Young, Rodgers, 1998). Stručna literatura raspravlja uzrokuju li ovisničko ponašanje proces pisanja, komunikacijski medij, značajke neverbalne komunikacije, „glad“ za informacijama, igranje igrica, tekstualna komunikacija ili je ovisnost o internetu samo posljedica nekog drugog poremećaja poput opsesivno-kompulzivnog poremećaja. Složenost ovog pitanja zamagljuju razni izvori na internetu koji mogu doprinijeti razvoju već postojećeg, poput usamljenosti, depresije, socijalne fobije ili agresivne narcisoidnosti, ali i sam sustav internetskih procesa. Internet se sastoji od mnoštva različitih aktivnosti (elektronska pošta, pregledavanje internetskog sadržaja, prijenos podataka, socijaliziranje, umrežavanje, umreženo igranje,...) i moguće je da neke aktivnosti imaju više ovisničkih karakteristika od drugih (Griffiths, 2000). Trenutno je u izradi nova *Klasifikacija DSM-V* za koju je predloženo da uvrsti i novu kategoriju: *kompulzivno-impulzivni spektar poremećaja koji uključuje mrežnu i/ili izvanmrežnu upotrebu računala*⁷. Kategorija bi se sastojala od tri potkategorije: pretjerano igranje (eng. *excessive gaming*), seksualne preokupacije (eng. *sexual preoccupations*) i tekstualna komunikacija (eng. *E-mail/text messaging*). Dokaz je ovoj kategoriji što svi novoprepoznati poremećaji dijele pretjerano korištenje (konzumiranje) pri čemu se gubi vremenska orijentacija ili se potiru osnovni nagoni, apstinencijsku krizu koja uključuje osjećaje ljutnje, napetosti i depresije kada je internet nedostupan, toleranciju koja se očituje u nabavci nove računalne opreme, nove programske podrške i u više provedenom vremenu na internetu te negativne posljedice poput laganja, lošeg uspjeha, socijalne izolacije i zamora. Liječenje ovisnosti o internetu vrlo je teško jer se u većini slučajeva ne dijagnosticira, a i u tim je slučajevima postotak povratka na ovisničko ponašanje vrlo visok jer je internet sveprisutan, lako dostupan i, opet, nije prepoznat kao sredstvo ovisnosti. Uočeno je da je zbog svoje prirode kao idealni masmedij internet nepredvidljiv i teško zaustavljiv (Young, 1996).

---

⁷ Eng. *Compulsive-Impulsive Spectrum Disorder that involves Online and/or Offline Computer Usage*. Prema: Block, 2008

3.4 Usamljenost i depresija

Društvene i humanističke znanosti čovjeka određuju kao društveno biće koje svoje potrebe zadovoljava isključivo suživotom s drugima. Potrebe suvremenog čovjeka sve su više obilježene višim socijalnim i emocionalnim potrebama, a sve manje onim fiziološkim (Klarin, 2004:1081). Kako bi se mlada osoba integrirala u društvenu zajednicu te afirmirala na društvenom i materijalnom planu, ona mora uspješno riješiti brojne socijalne situacije. Te situacije imaju bipolarni karakter: s jedne ih strane obilježavaju pomaganje i suradnja, a s druge rivalstvo i nadmetanje. Osoba koja stekne vještinu balansiranja između dviju krajnosti, smatra se socijalno integriranom, no tu su još uključene i naučene socijalne vještine i stečene socijalne karakteristike pojedinca. Nemogućnost uspostavljanja socijalnih odnosa, nezadovoljstvo njima ili ukoliko socijalni odnosi nisu u skladu s očekivanjima rezultiraju razočaranjem i nezadovoljstvom te potiču probleme u prilagodbi. „Neuspjesi u socijalnim odnosima najčešće vode u izolaciju i povlačenje, a na subjektivnom planu rezultiraju osjećajem usamljenosti“ (Klarin, 2004:1085).

U pokušaju da definiraju pojam usamljenosti, autori navode tri skupine definicija (Klarin, 2002:2). Prva skupina usamljenost promatra kao rezultat deficita u socijalnim odnosima, odnosno ističe uzrok usamljenosti. Druga skupina govori o prirodi usamljenosti kao o subjektivnom iskustvu koje se razlikuje od objektivne socijalne izoliranosti. Treća skupina govori o usamljenosti kao o bolnom i neugodnom iskustvu naglašavajući hedonistički ton te emocije. Usamljenost se može promatrati i kao dva odvojena, iako međusobno neisključiva oblika: socijalna usamljenost koja se javlja kao rezultat izoliranosti i nepripadanja socijalnom krugu te emocionalna usamljenost kao doživljaj manjka bliskosti i intimne povezanosti s drugom osobom (Klarin, 2004:1085). Uzelac (2007:191) usamljenost promatra kao „krajnju točku kontinuuma oskudnih socijalnih veza i povučenosti“, odnosno kao „izrazit manjak socijalnih veza“, pri čemu se pojam gradira od povučenosti do usamljenosti. U toj podjeli, Uzelac navodi da je važna razlika između usamljenosti i samoće. Samoću definira kao djetetov samostalni odabir prekomjerne izoliranosti od vršnjačkog društva, ponegdje i kao djetetovu karakternu osobinu, dok je usamljenost posljedica socijalne izoliranosti koja je djetetu nametnuta i u kojoj se ono ne uspijeva prilagoditi, pa njegova potreba za društvom i druženjem ostaje nezadovoljena. Razvijene socijalne vještine podrazumijevaju socijabilno ponašanje temeljno na suradnji i međusobnoj pomoći (Klarin, 2002:4).

Usamljenost u adolescenciji pojačana je utjecajem velikih razvojnih promjena koje ga obilježavaju, a uključuju tjelesni rast i spolno sazrijevanje te s njima povezane promjene u

hormonalnoj aktivnosti, sposobnost apstraktnog razmišljanja, izgradnju psihološke nezavisnosti i identiteta te reorganizaciju sustava privrženosti, u kojem do tada vodeću ulogu roditelja i članova obitelji preuzimaju vršnjaci, a naposljetku intimni, odnosno seksualni partneri (Medved, Keresteš, 2011: 459). Kako se cijeli društveni sustav premješta s roditeljske na vršnjačku okolinu, adolescent osjećaj prisnosti i podrške traži upravo u tom okružju. Ukoliko se on ne ostvari, može dovesti do razočaranja i nezadovoljstva, a samim time i do usamljenosti. Međutim, podrška članova socijalne mreže daje adolescentu osjećaj pripadanja i zajedništva te pridonosi slabijem osjećaju usamljenosti. Valja naglasiti da bez obzira na obiteljsku zajednicu, ukoliko adolescent nema prijatelja s kojima bi uspostavio kvalitetne socijalne odnose osjećaj usamljenosti će se svejedno javiti. Takva djeca nerado borave u školi i nerado sudjeluju u razrednim aktivnostima. Stanje rezultira nedovoljnim trudom u kognitivnim zadacima i lošijim uspjehom u školi. Usamljeni adolescenti imaju niže samopoštovanje, skloniji su depresivnim i anksioznim stanjima, a mogu razviti i psihosomatske smetnje. Sebe opisuju kao introvertirane, sramežljive, nesretne, nezadovoljne životom, perfekcionističke, pesimistične, neprijateljski raspoložene prema drugima, zatvorene, samofokusirane, sa skromnim socijalnim vještinama i često izražavaju ljutnju (Uzelac, Bouillet, 2007; Klarin, 2002; Davidson, Neale, 2002).

Etiologija usamljenost vrlo je složena i uzroci su vrlo različiti. Sam poremećaj može biti posljedica raznih fizičkih bolesti poput slabokrvnosti, pothranjenosti, rahitičnosti i sl., nedovoljne mentalne razvijenosti i drugih organskih oštećenja zbog kojih osoba nije dorasla svakodnevnim zahtjevima koji se pred nju postavljaju, stvarnih ili umišljenih tjelesnih nedostataka, pretjeranog roditeljskog nadzora, emocionalne zapuštenosti i drugih neodgovarajućih roditeljskih odgojnih stilova (Uzelac, Bouillet, 2007:192). Osim usamljenosti, ovakvi uzroci mogu dovesti do težeg stanja, do razvijanja socijalne fobije i poremećaja selektivnog mutizma.

Uz usamljenost često se nadovezuje osjećaj potištenosti. Potištenost Uzelac (2007: 194) opisuje kao osjećaj beznada i očaja koji prethodi depresiji. Depresija je česta i normalna pojava u adolescenciji koja se javlja gubitkom, odnosno napuštanjem roditeljske zaštite. Problemom postaje kada adolescent nije u mogućnosti samostalno razviti osjećaj sigurnosti, a okolina negativne osjećaje pojačava neprestanim psihičkim zlostavljanjem i odbacivanjem. Novija istraživanja pokazuju da u zemljama zapadne civilizacije od depresije pati 10% djece i mladih, a do 5% djece ima klinički značajnije anksiozne simptome (Oatley, Jenkins, 2009; prema: Novak, Bašić, 2008). Svoje začetke depresija ima u nedostatku pozitivnih potkrepljenja od važnih bliskih osoba pri čemu je samopercepcija kompetencije vrlo niska, a rizik za razvoj depresivnog

poremećaja vrlo visok. Depresivna i usamljena djeca u školi se tretiraju i opisuju kao „nevidljiva“ jer su mirni i ne ometaju nastavu. Njihovo primjećivanje važno je zbog činjenice da depresivna stanja, nažalost, često završavaju samoubojstvom. Uzelac (2007: 195) navodi podatak da 60 do 65% samoubojstava počine depresivne osobe. Zbog toga je edukacija i senzibiliziranje učitelja na pravovremeno reagiranje ključna za preventivne akcije (Novak, Bašić, 2008).

Usamljena i potištena djeca vrlo su često meta agresije u školskoj sredini zbog svoje povučeniosti i stidljivosti. Svoju interakciju pokušavaju ostvariti na drugim poljima: od raznih sekcija i klubova gdje će do izražaja doći njihove želje i talenti, ali najčešće se okreću prostoru interneta, pogotovo u okviru društvenih mreža koja zadovoljava njihovu potrebu za pripadanjem i sigurnošću (Young, 1996). Korisnici virtualnih društvenih mreža najčešće razviju lakši ili teži oblik socijalne fobije jer izgube kontakt sa stvarnošću. Svakodnevna komunikacija postaje previše spontana, a ljudi se naviknu na odgodu odgovora što svakodnevna komunikacija ne trpi.

III. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

1. METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

1.1. Problem i cilj istraživanja

Cilj je istraživanja utvrditi utječu li društvene mreže poput Facebooka ili Twittera na nastanak i/ili razvoj eksternaliziranih i internaliziranih poremećaja u ponašanju adolescenata. Odabrani su poremećaji u ponašanju koji su u korištenoj znanstveno-istraživačkoj literaturi⁸ zabilježeni kao najučestaliji i najviše izraženi, ali i na temelju njihove uzročno-posljedične veze. Od internaliziranih poremećaja odabrani su usamljenost i depresija te ovisnost o internetu, a od eksternaliziranih poremećaja agresivna nametljivost koja obuhvaća izloženost i poticanje virtualnog nasilja.

U skladu s ciljem istraživanja, predstavljeni su problemi istraživanja koji se odnose na:

1. ispitivanje sociodemografskih osobitosti ispitanika
2. ispitivanje stavova ispitanika vezanih uz fizičko, psihičko, socijalno i virtualno nasilje te stavova vezanih uz agresivnu nametljivost
3. ispitivanje stavova vezanih uz osjećaj usamljenosti i depresiju
4. ispitivanje stavova vezanih uz upotrebu interneta

Uvrštene su sljedeće dimenzije istraživanja:

1. **sociodemografska dimenzija** koja obuhvaća sljedeće varijable: spol, vrsta škole, razred, opći školski uspjeh na kraju prethodnog razreda, naobrazbu roditelja i izrečenost pedagoške mjere na kraju prethodnog razreda;
2. **dimenzija** koja se odnosi na **agresivnu nametljivost** koja obuhvaća sljedeće varijable: prihvaćenost u školskoj sredini, izloženost verbalnom, fizičkom i psihičkom nasilju, socijalizaciju, manipulaciju drugim osobama, broj prijatelja na Facebooku, lažno predstavljanje na Facebook profilu, korištenje više od jedne društvene mreže i drugih internetskih servisa (virtualni blog i sl.), komentiranje tuđih slika, stavljanje poveznica, slika i interesa na vlastiti profil, slanje privatnih poruka putem društvenih mreža te poticanje virtualnog nasilja;

---

⁸ Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox., 2002; Gosling i sur., 2011; Griffiths, 2000; Klarin, 2002; Medved, Keresteš, 2011; Mehdizadeh, 2010; Nadkarni, Hofmann, 2012; Slonje, Smith, 2008; Young, 1996; Young, Rodgers, 1998

3. **dimenzija** koja se odnosi na **ovisnost o internetu** obuhvaća sljedeće varijable: učestalost neplaniranog provođenja slobodnog vremena na internetu i društvenim mrežama, učestalost zanemarivanja kućanskih i školskih obveza, učestalost ostvarivanja virtualnih poznanstava, učestalost provjeravanja i ažuriranja Facebook profila, učestalost problema sa spavanjem, učestalost osjećaja depresije, tuge, izgubljenosti i bezvoljnosti kada je onemogućen pristup internetu, učestalost odabira interneta umjesto izlazaka s prijateljima te učestalost bezuspješnih pokušaja skraćivanja provedenog vremena na internetu;

4. **dimenzija** koja se odnosi na **usamljenost i depresiju** obuhvaća sljedeće varijable: razinu socijalizacije, površnost socijalnih kontakata, učestalost osjećaja tuge, zadovoljstvo vlastitom osobnošću i odlukama, učestalost neposrednih socijalnih kontakata, uspostavljanje novih poznanstava, razinu usamljenosti i prihvaćenosti u razredu, učestalost osjećaja zajedništva kada se vrijeme provodi u interakciji putem društvenih mreža te učestalost ostvarivanja stvarnih poznanstava.

1.2. Hipoteze

Istraživanje je provedeno s ciljem ispitivanja postavljenih hipoteza.

- H1** Djevojčice su sklonije agresivnoj nametljivosti nego dječaci
- H2** Učenici srednjih škola skloniji su agresivnoj nametljivosti nego učenici osnovnih škola
- H3** Učenici srednjih škola ovisniji su o internetu od učenika osnovnih škola
- H4** Djevojčice su aktivnije na društvenim mrežama od dječaka
- H5** Učenici s izrečenom negativnom pedagoškom mjerom provode više vremena na internetu od učenika s izrečenom pozitivnom pedagoškom mjerom
- H6** Dječaci su usamljeniji nego djevojčice
- H7** Usamljeni pojedinci provode više vremena u virtualnoj interakciji nego u neposrednoj interakciji
- H8** Učenici osnovnih škola depresivniji su i usamljeniji nego učenici srednjih škola

1.3. Ispitanici

Ispitivanje je obuhvatilo po jedan sedmi i osmi razred dvije osnovne te drugi i treći razred dvije srednje škole (gimnazije) na području grada Osijeka. Osnovni skup obuhvaćao je uzorak od 216 učenika, od čega 114 učenika srednjih škola i 102 učenika osnovnih škola. Osnovni skup dobiven je uvidom u pedagošku dokumentaciju pojedine škole. U ispitivanju je sudjelovao 161 učenik, od kojih 80 učenika osnovnih škola i 81 učenik srednjih škola, odabranih kao etapni uzorak. Iz uzorka su isključene ankete s nepotpunim sociodemografskim podacima i učenici koji nisu imali aktivirani Facebook profil u trenutku ispunjavanja anketnog upitnika.

1.4. Instrument

Istraživanje je provedeno višedimenzionalnim anketnim upitnikom koji se sastojao od dva dijela. Prvi se dio odnosio na sociodemografska obilježja ispitanika, a drugi se sastojao od 62 čestice podijeljenih u tri dimenzije. Sociodemografska obilježja ispitivana su pitanjima zatvorenog tipa, dok su na čestice ispitanici odgovarali prema Likertovoj skali od pet stupnjeva (1 – nikad; 2 – rijetko; 3 – ponekad; 4 – često; 5 – uvijek). U zaglavlju ankete opisana je njezina primjena i namjena, a u podnožju stoji zahvala učenicima na sudjelovanju.

Oblikovane su četiri skale pitanja:

Prva skala pitanja uključuje spol (M,Ž), vrstu škole (osnovna, srednja), razred (7., 8. r. OŠ; 2., 3. r. SŠ), školski uspjeh na kraju prethodnog razreda (odličan, vrlo dobar, dobar, dovoljan, nedovoljan), naobrazbu roditelja (NKV, KV, SSS, VŠS, VSS) te izrečenost pedagoške mjere na kraju prethodnog razreda (pohvala razrednog ili učiteljskog vijeća, opomena razrednika, ukor, opomena pred isključenje, ništa od navedenog).

Druga se skala pitanja odnosi na agresivnu nametljivost i obuhvaća 22 čestice: U školi se osjećam prihvaćeno; Često sam izložen/a vrijeđanju; Prijetili su mi, udarali me ili gurali; Ogovaraju me i šire neistine o meni; Volim biti u središtu pozornosti; Drugi ljudi vole slušati moje priče; Imam velika očekivanja od drugih ljudi; Lako manipuliram drugim osobama; Znam da sam dobra osoba jer mi to stalno govore; Imam više stotina prijatelja na Facebooku; Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam; Imam lažno ime na svojem Facebook profilu; Imam lažne profile na Facebooku; Koristim više od jedne društvene mreže; Pišem virtualni blog; „Provjeravam“ druge ljude na internetu; Komentiram tuđe fotografije ili statuse; Stavljam poveznice na svoj ili tuđi zid; Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije; Šaljem privatne poruke svojim prijateljima; Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža; Otvaram lažna profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid. Kako agresivna nametljivost nužno uključuje izloženost fizičkom, psihičkom, socijalnom ili virtualnom nasilju i/ili poticanje virtualnog nasilja, varijablom su obuhvaćene čestice koje se odnose na agresivno ponašanje, ali nisu zasebno izdvojene.

Treća se skala pitanja odnosi na ovisnost o internetu i obuhvaća 20 čestica: Na internetu provedem više vremena nego što planiram; Često zanemarujem kućanske poslove zbog interneta; Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom; Prijatelji mi se žale da ih zanemarujem zbog interneta; Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu; Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla;

Osvježavam status na Facebooku; Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan; Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu; Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu; Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta; Pokušavam smanjiti vrijeme provedeno na internetu; Kada provodim vrijeme na internetu, zaboravljam na svoje probleme; Dan započinjem pregledavanjem Facebook profila; Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil; Društvene mreže (npr. Facebook, Twitter,...) dio su moje svakodnevice; Svoje slobodno vrijeme provodim na Facebooku; Osjećam se izgubljeno kada nemam pristup društvenim mrežama; Bio/la bih tužan/na kada bi se Facebook ugasio; Smatram se ovisnim/om o internetu.

Četvrta se skala pitanja odnosi na usamljenost i depresiju te obuhvaća 20 čestica: Već dugo nisam ni s kim blizak/ska; Nitko me dobro ne poznaje; Moji su socijalni odnosi površni; Nesretan/na sam što sam tako povučen/a; Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom; Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge; Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na; Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama; Izgubio/la sam interes za druženjem s ljudima iz svoje okoline; Imam poteškoća sa spavanjem; Osjećam da bi drugima bilo bolje da sam mrtav/va; Lagano uspostavljam nova prijateljstva; Osjećam se kao sam/a na svijetu; Ne slažem se s drugim osobama; Usamljen/a sam; Omiljen/a sam u razredu; Osjećam se dijelom zajednice kada pristupam društvenim mrežama; Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook; Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti; Virtualni me kontakt potaknuo da komuniciram s ljudima u svojoj stvarnoj svakodnevnoj okolini.

1.5. Postupak

Istraživanje je provedeno u dvjema osječkim osnovnim i srednjim školama (gimnazijama) tijekom travnja/svibnja 2012. godine. Anketiranje učenika provedeno je u razredima za vrijeme redovnog sata razrednika. Sveukupno je za potrebe anketiranja učenika, prema unaprijed dogovorenim terminima, uz suglasnost škole, roditelja i nastavnika, bilo potrebno tri tjedna. Razredi su odabrani prema slobodnom izboru školskoga pedagoga.

Prije ispunjavanja još je jednom bila naglašena anonimna narav i svrha anketiranja, te je ukratko iznesen naputak o načinu popunjavanja. Na početku su izdvojeni učenici koji nisu imali potrebnu suglasnost roditelja i koji u trenutku ispunjavanja ankete nisu imali otvoren profil na Facebooku. Oni nisu sudjelovali u anketiranju. Učenici su većinu pitanja iz upitnika, kao i način popunjavanja, dobro razumjeli. Pomoć su trebali uglavnom kada se radilo o dodatnim objašnjenjima pojedinih čestica, što se ponajprije odnosilo na tvrdnje s njima nepoznatim i semantički nejasnim riječima (najčešće kod čestica „Lako manipuliram drugim ljudima“, „Provjeravam' druge ljude na internetu“ i „Moji su socijalni odnosi površni“). Učenici su dizanjem ruke dali znak da su završili ispunjavanje ankete, nakon čega je anketa bila odložena u posebnu mapu kako bi im se zajamčila anonimnost odgovora. Po jednom razrednom odjelu, postupak anketiranja, zajedno s objašnjenjem i prikupljanjem anketa, trajao je dvadesetak minuta. Anketiranju je prisustvovala većina učenika.

Dobiveni podatci istraživanja obrađeni su uz primjenu statističkog programa za računalnu obradu podataka (SPSS v1.17) postupcima deskriptivne i inferencijalne statistike uz primjenu t-testa za nezavisne uzorke i jednosmjerne analize varijance ANOVA.

IV. REZULTATI EMPIRIJSKOG DIJELA ISTRAŽIVANJA

1. REZULTATI NA MJERAMA SOCIODEMOGRAFSKIH OBILJEŽJA ISPITANIKA

Prema rezultatima istraživanja, u anketiranju je sudjelovao ukupno 161 učenik sedmih i osmih razreda osnovnih te drugih i trećih razreda srednjih škola od čega je 80 učenika sedmih i osmih razreda osnovnih škola te 81 učenik drugih i trećih razreda srednjih škola. Od toga je ukupno 66 dječaka i 92 djevojčice. Dobiveni rezultati priloženi su u tablici 1. i 2.

Tablica 1. Broj ispitanika prema vrsti škole

Vrsta škole	N	%
Osnovna škola	80	49
Srednja škola	81	51
Σ	161	100

Tablica 2. Broj ispitanika prema spolu

Spol	N	%
Muški	66	41
Ženski	92	59
Σ	161	100

Osnovnoškolsku skupinu čine anketirani učenici dviju osnovnih škola u kojima su anketirani učenici po jednog sedmog i jednog osmog razreda. Ukupno je u sedmim razredima anketirano 43 učenika, a u osmim razredima 37 učenika. Od toga je ukupno 36 dječaka i 42 djevojčica. Dvije su ankete ostale neispunjene po pitanju spola. Srednjoškolsku skupinu čine anketirani učenici dviju srednjih škola (gimnazija) u kojima su anketirani učenici po jednog drugog i jednog trećeg razreda. Ukupno je u drugim razredima anketirano 37 učenika, a u trećim razredima 44 učenika. Od toga je ukupno 30 dječaka i 50 djevojčica. Jedna je anketa ostala neispunjena po pitanju spola. Etapni uzorak ispitanika prema spolu i vrsti škole prikazan je u tablici 3.

Tablica 3. Broj ispitanika etapnog uzorka prema spolu i vrsti škole

Spol	7. r. OŠ		8. r. OŠ		2. r. SŠ		3. r. SŠ		Σ	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Nema odgovora	1	2	1	2	1	2	0	0	3	1
Muški	16	37	20	54	10	27	20	45	66	41
Ženski	26	61	16	44	26	71	24	55	92	58
Σ	43	100	37	100	37	100	44	100	161	100

Među sociodemografske varijable uključene su varijabla općeg školskog uspjeha, varijabla stručne spreme roditelja i varijabla pedagoške mjere. Uspoređujući osnovnoškolski uzorak sa srednjoškolskim uzorkom, rezultati pokazuju da na razini varijable općeg školskog uspjeha srednja ocjena osnovnoškolskog uzorka je AS=4,54, dok je srednja ocjena srednjoškolskog uzorka manja te iznosi AS=4,09. Rezultati su prikazani u tablicama 4 i 5.

Tablica 4. Opći školski uspjeh osnovnoškolskog uzorka

Opći uspjeh (AS = 4,54)	7. r. OŠ		8. r. OŠ		Σ	
	N	%	N	%	N	%
Odličan	13	31	10	27	23	29
Vrlo dobar	18	42	9	26	27	34
Dobar	10	23	18	47	28	35
Dovoljan	1	2	-	-	1	1
Nedovoljan	-	-	-	-	-	-
Nema odgovora	1	2	-	-	1	1
Σ	43	100	37	100	80	100

Tablica 5. Opći školski uspjeh srednjoškolskog uzorka

Opći uspjeh (AS = 4,09)	2. r. SŠ		3. r. SŠ		Σ	
	N	%	N	%	N	%
Odličan	10	27	7	16	17	21
Vrlo dobar	23	62	32	73	55	68
Dobar	4	11	5	11	9	11
Dovoljan	-	-	-	-	-	-
Nedovoljan	-	-	-	-	-	-
Nema odgovora	-	-	-	-	-	-
Σ	37	100	44	100	81	100

Varijabla pedagoške mjere istražuje izrečenost pedagoške mjere učenika na kraju prethodnog razreda. Zbog mogućih razlika u izricanju pojedinih pedagoških mjera varijabla je podijeljena u tri dijela pa su tako pohvale razrednog i učiteljskog vijeća opisane kao „pohvale“, ukor i opomena pred isključenje opisane su kao „strože pedagoške mjere“, dok je opomena razrednika samostalna jer nije jednake težine poput ukora i opomene pred isključenje. Rezultati pokazuju da većina učenika nema izrečenu niti jednu pedagošku mjeru, dok od izrečenih najviše ima pohvala razrednog i učiteljskog vijeća. Većih razlika prema razrede i vrstu uzorka nema. Rezultati su prikazani u tablici 6.

Tablica 6. Izrečenost pedagoške mjere po razredima

Pedagoška mjera	7.r. OŠ		8.r. OŠ		2.r. SŠ		3.r. SŠ	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Pohvale	15	35	7	19	14	38	11	25
Opomena razrednika	4	9	5	13	2	5	3	7
Strože pedagoške mjere	-	-	3	8	-	-	1	2
Ništa od navedenog	21	49	18	49	20	54	28	64
Nema odgovora	3	7	4	11	1	3	1	2
Σ	43	100	37	100	37	100	44	100

Posljednja sociodemografska varijabla bila je ispitivanje obrazovne razine, tj. stručne spreme roditelja, posebno za oca i majku. Rezultati pokazuju da su i u osnovnoškolskom i u srednjoškolskom uzroku najviše zastupljeni roditelji srednje stručne spreme, ali se u srednjoškolskom uzorku uočava tendencija ka višoj i visokoj spremi. Roditelji bez kvalifikacije nisu zabilježeni u srednjoškolskom uzorku što može objasniti činjenica da je uzorak sastavljen od gimnazijske populacije, dok osnovnoškolski uzorak čine učenici iz jedne gradske i jedne prigradske škole pa je očekivana razlika u stručnoj spremi roditelja. Rezultati su prikazani u tablici 7.

Tablica 7. Izrečenost pedagoške mjere po razredima

Stručna sprema	Osnovna škola				Srednja škola			
	Otac		Majka		Otac		Majka	
	N	%	N	%	N	%	N	%
NKV	1	1	3	4	-	-	-	-
KV	6	7	2	3	1	1	3	4
SSS	42	53	42	52	32	39	34	42
VŠS	20	25	15	19	20	25	18	22
VSS, doktorat ili magisterij	11	14	18	22	28	35	26	32
Nema odgovora	-	-	-	-	-	-	-	-
Σ	80	100	80	100	81	100	81	100

2. REZULTATI NA MJERAMA ISPITIVANIH DIMENZIJA

Rezultati su podijeljeni prema dimenzijama istraživanja (agresivna nametljivost, ovisnost o internetu, usamljenost i depresija) prema sociodemografskim obilježjima. Za svaku je dimenziju odabrano nekoliko čestica za koje se očekuje statistička značajnost. Zbog premalog broja frekvencija na pojedinim česticama, jednosmjerna analiza varijance ANOVA nije provedena za školski uspjeh i stručnu spremu očeva ispitanika.

2.1 Agresivna nametljivost

2.1.1. Agresivna nametljivost – prema spolu ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema spolu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.1** „*U školi se osjećam prihvaćeno*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje djevojke izvještavaju o značajno većoj prihvaćenosti u školi ($AS=4,50$, $SD=0,68$), ($t(156)=2,28$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.6** „*Drugi ljudi vole slušati moje priče*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje djevojke značajno više smatraju da drugi ljudi uživaju u njihovim pričama ($AS=3,70$, $SD=0,91$), ($t(156)=2,74$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.11** „*Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje mladići izvještavaju o značajno većoj uključenosti u virtualno nasilje ($AS=1,65$, $SD=1,17$), ($t(156)=4,24$, $p < 0,001$).

Na čestici **P.12** „*Imam lažno ime na svojem Facebook profilu*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje mladići izvještavaju o značajno većem korištenju lažnog imena na svojem Facebook profilu ($AS=1,33$, $SD=1,01$), ($t(156)=3,03$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.13** „*Imam lažne profile na Facebooku*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje mladići prijavljuju značajno više otvorenih lažnih profila na Facebooku ($AS=1,42$, $SD=1,11$), ($t(156)=2,31$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.14** „*Koristim više od jedne društvene mreže*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje djevojke izvještavaju o značajno većem korištenju većeg broja društvenih mreža ($AS=2,78$, $SD=1,61$), ($t(156)=2,61$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.19** „*Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje djevojke izvještavaju o značajno većoj sklonosti pregledavanja sadržaja vlastitog profila ($AS=3,89$, $SD=1,13$), ($t(156)=2,33$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.21** „Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje mladići izvještavaju o značajno većoj sklonosti virtualnom nasilju ($AS=1,59$, $SD=0,94$), ($t(156)=5,16$, $p < 0,001$).

Čestice **P.5** „Volim biti u središtu pozornosti“, **P.10** „Imam više stotina prijatelja na Facebooku“ **P.16** „Provjeravam' druge ljude na internetu“ i **P.22** „Otvaram lažne profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema spolu ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 8.

Tablica 8. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije agresivne nametljivosti prema spolu ispitanika

Čestica	Spol	N	AS	SD	t
P.1 U školi se osjećam prihvaćeno	M	66	4,20	0,98	2,28*
	Ž	92	4,50	0,68	
P.6 Drugi ljudi vole slušati moje priče	M	66	3,27	1,01	2,74**
	Ž	92	3,70	0,91	
P.11 Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam	M	66	1,65	1,17	4,24***
	Ž	92	1,11	0,31	
P.12 Imam lažno ime na svojem Facebook profilu	M	66	1,33	1,01	3,03**
	Ž	92	1,01	0,10	
P.13 Imam lažne profile na Facebooku	M	66	1,42	1,11	2,31*
	Ž	92	1,11	0,58	
P.14 Koristim više od jedne društvene mreže	M	66	2,15	1,31	2,61**
	Ž	92	2,78	1,61	
P.19 Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije	M	66	3,44	1,29	2,33*
	Ž	92	3,89	1,13	
P.21 Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža	M	66	1,59	0,94	5,16***
	Ž	92	1,05	0,27	

Bilješka: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

2.1.2. Agresivna nametljivost – prema vrsti škole ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema vrsti škole ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.2** „Često sam izložen/na vrijeđanju“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno većoj izloženosti verbalnom zlostavljanju ($AS=2,11$, $SD=0,87$) ($t(159)=2,11$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.3** „Prijetili su mi, udarali me ili gurali“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno većoj izloženosti fizičkom nasilju ($AS=1,64$, $SD=0,95$), ($t(159)=3,53$, $p < 0,001$).

Na čestici **P.5** „Volim biti u središtu pozornosti“ utvrđena je statistički značajna ($p < 0,001$), gdje učenici srednjih škola izvještavaju o značajno većoj sklonosti ka središtu pozornosti ($AS=2,85$, $SD=1,15$), ($t(159)=3,62$, $p < 0,001$).

Na čestici **P.6** „Drugi ljudi vole slušati moje priče“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici srednjih škola značajno više smatraju da drugi ljudi uživaju u njihovim pričama ($AS=3,73$, $SD=0,79$), ($t(159)=2,69$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.7** „Imam velika očekivanja od drugih ljudi“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici srednjih škola imaju značajno veća očekivanja od drugih ljudi ($AS=3,33$, $SD=0,89$), ($t(159)=2,03$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.8** „Lako manipuliram drugim osobama“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje učenici srednjih škola izvještavaju o značajno lakšem manipuliranju drugim osobama ($AS=2,53$, $SD=1,07$), ($t(159)=3,44$, $p < 0,001$).

Na čestici **P.12** „Imam lažno ime na svojem Facebook profilu“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola značajno više koriste lažna imena na Facebook profilu ($AS=1,28$, $SD=0,92$), ($t(159)=2,53$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.16** „'Provjeravam' druge ljude na internetu“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici srednjih škola izvještavaju o značajno većoj sklonosti provjeravanja drugih osoba putem interneta ($AS=2,32$, $SD=1,23$), ($t(159)=2,64$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.20** „Šaljem privatne poruke svojim prijateljima“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje učenici srednjih škola izvještavaju o značajno većem dopisivanju privatnim porukama ($AS=4,47$, $SD=0,77$), ($t(159)=3,70$, $p < 0,001$).

Čestice **P.10** „Imam više stotina prijatelja na Facebooku“, **P.11** „Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam“, **P.14** „Koristim više od jedne društvene mreže“, **P.19** „Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije“, **P.21** „Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža“ i **P.22** „Otvaram lažne profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid“ suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema vrsti škole ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 9.

Tablica 9. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije agresivne nametljivosti prema vrsti škole ispitanika

Čestica	Škola	N	AS	SD	t
P.2 Često sam izložen/na vrijeđanju	OŠ	80	2,11	0,87	2,11*
	SŠ	81	1,84	0,76	
P.3 Prijetili su mi, udarali me ili gurali	OŠ	80	1,64	0,95	3,53****
	SŠ	81	1,21	0,5	
P.5 Volim biti u središtu pozornosti	OŠ	80	2,20	1,13	3,62****
	SŠ	81	2,85	1,15	
P.6 Drugi ljudi vole slušati moje priče	OŠ	80	3,33	1,08	2,69**
	SŠ	81	3,73	0,79	
P.7 Imam velika očekivanja od drugih ljudi	OŠ	80	3,01	1,09	2,03*
	SŠ	81	3,33	0,89	
P.8 Lako manipuliram drugim osobama	OŠ	80	1,91	1,20	3,44****
	SŠ	81	2,53	1,07	
P.12 Imam lažno ime na svojem Facebook profilu	OŠ	80	1,28	0,92	2,53*
	SŠ	81	1,01	0,11	
P.16 „Provjeravam“ druge ljude na internetu	OŠ	80	1,83	1,14	2,64**
	SŠ	81	2,32	1,23	
P.20 Šaljem privatne poruke svojim prijateljima	OŠ	80	3,85	1,28	3,70****
	SŠ	81	4,47	0,77	

Bilješka: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; **** $p < 0.001$

2.1.3. Agresivna nametljivost – prema razredu ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema razredu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.3** „Prijetili su mi, udarali me ili gurali“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,01$), gdje učenici sedmih razreda osnovne škole izvještavaju o najvećoj izloženosti (AS=1,77, SD=1,08), a učenici trećih razreda srednje škole o najmanjoj izloženosti fizičkom nasilju (AS=1,18, SD=0,06), [F(160)=5,10; $p < 0,01$].

Na čestici **P.5** „*Volim biti u središtu pozornosti*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika trećih razreda srednje škole i sedmih razreda osnovne škole ($p < 0,01$), gdje učenici trećih razreda srednje škole izvještavaju o najvećoj sklonosti ($AS=2,93$, $SD=1,06$), a učenici sedmih razreda o najmanjoj sklonosti ka središtu pozornosti ($AS=2,12$, $SD=1,07$), [$F(160)=4,67$; $p < 0,01$].

Na čestici **P.6** „*Drugi ljudi vole slušati moje priče*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika drugih razreda srednje škole i osmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici drugih razreda srednje škole najviše ($AS=3,81$, $SD=0,81$), a učenici osmih razreda osnovne škole najmanje ($AS=3,11$, $SD=1,10$) smatraju da ljudi vole slušati njihove priče, [$F(160)=3,83$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.8** „*Lako manipuliram drugim osobama*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika trećih razreda srednje škole i sedmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici trećih razreda srednje škole najviše ($AS=2,61$, $SD=1,01$), a učenici sedmih razreda osnovne škole najmanje ($AS=1,84$, $SD=1,11$) smatraju da lagano manipuliraju ljudima, [$F(160)=4,22$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.9** „*Znam da sam dobra osoba jer mi to stalno govore*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda osnovne škole najviše ($AS=3,60$, $SD=1,09$), a učenici osmih razreda osnovne škole najmanje ($AS=2,92$, $SD=1,27$) smatraju da su dobre osobe zbog reakcije okoline, [$F(160)=2,73$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.12** „*Imam lažno ime na svojem Facebook profilu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika osmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje učenici osmih razreda osnovne škole najviše ($AS=1,38$, $SD=1,01$), a učenici trećih razreda srednje škole najmanje ($AS=1,00$, $SD=0,00$) koriste lažna imena na svojem Facebook profilu, [$F(160)=2,70$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.14** „*Koristim više od jedne društvene mreže*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda najčešće ($AS=3,12$, $SD=1,49$), a učenici osmih razreda najrjeđe ($AS=2,16$, $SD=1,51$) koriste više od jedne društvene mreže, [$F(160)=3,13$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.20** „*Šaljem privatne poruke svojim prijateljima*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika trećih razreda srednje škole i osmih razreda osnovne škole ($p < 0,01$), gdje učenici trećih razreda srednje škole najviše ($AS=4,52$, $SD=0,59$), a učenici osmih razreda najmanje ($AS=3,78$, $SD=1,27$) šalju privatne poruke svojim prijateljima, [$F(160)=4,71$; $p < 0,01$].

Čestice **P.10** „Imam više stotina prijatelja na Facebooku“, **P.11** „Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam“, **P.16** „'Provjeravam' druge ljude na internetu“, **P.19** „Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije“, **P.21** „Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža“ i **P.22** „Otvaram lažna profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajnima prema razredu ispitanika.

2.1.4. Agresivna nametljivost – prema stručnoj spremi majke ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema stručnoj spremi majke ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.3** „Prijetili su mi, udarali me ili gurali“ utvrđena je statistički značajna razlika između ispitanika čija majka nema kvalifikacija i čija majka ima visoku stručnu spremu ($p < 0,05$), gdje učenici čija majka nema kvalifikacije izvještavaju o najvećoj ($AS=2,67$, $SD=0,57$) izloženosti fizičkom nasilju, a o najmanjoj izvještavaju učenici čija majka ima visoku stručnu spremu ($AS=1,27$, $SD=0,66$), [$F(160)=3,32$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.17** „Komentiram tuđe fotografije ili statuse“ utvrđena je statistički značajna razlika između ispitanika čija majka ima visoku stručnu spremu i čija majka nema kvalifikacije ($p < 0,05$), gdje učenici čija majka ima visoku stručnu spremu najčešće ($AS=3,82$, $SD=0,99$) komentiraju tuđe fotografije ili statuse na Facebooku, a najrjeđe učenici čija majka nema kvalifikacije ($AS=2,00$, $SD=1,00$), [$F(160)=2,71$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.18** „Stavljam poveznice na svoj ili tuđi zid“ utvrđena je statistički značajna razlika između ispitanika čija majka ima visoku stručnu spremu i čija majka nema kvalifikacija ($p < 0,01$), gdje učenici čija majka ima visoku stručnu spremu izvještavaju o najvećoj ($AS= 3,82$, $SD=1,08$) aktivnosti na Facebooku, a o najmanjoj izvještavaju učenici čija majka nema kvalifikacije ($AS=1,33$, $SD=0,57$), [$F(160)=4,08$; $p < 0,01$].

Čestice **P.5** „Volim biti u središtu pozornosti“, **P.10** „Imam više stotina prijatelja na Facebooku“, **P.11** „Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam“, **P.14** „Koristim više od jedne društvene mreže“, **P.16** „'Provjeravam' druge ljude na internetu“, **P.19** „Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije“, **P.21** „Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža“ i **P.22** „Otvaram lažna profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid“, suprotno očekivanjima nisu se pokazale statistički značajne prema stručnoj spremi majke ispitanika.

2.1.5. Agresivna nametljivost – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA niti jedna se čestica nije pokazala statistički značajnom prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika.

2.2 Ovisnost o internetu

2.2.1. Ovisnost o internetu – prema spolu ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema spolu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.25** „Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje mladići značajno više ostvaruju virtualna poznanstva ($AS=2,30$, $SD=1,20$), ($t(156)=2,43$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.33** „Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje mladići značajno više odbijaju izlaske s prijateljima zbog interneta ($AS=1,62$, $SD=1,10$), ($t(156)=2,82$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.38** „Društvene mreže (npr. Facebook, Twitter,...) dio su moje svakodnevice“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje djevojke značajno više smatraju društvene mreže dijelom svoje svakodnevice ($AS=3,88$, $SD=1,23$), ($t(156)=3,79$, $p < 0,001$).

Čestice **P.23** „Na internetu provedem više vremena nego što planiram“, **P.27** „Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu“, **P.28** „Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla“, **P.30** „Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan“, **P.31** „Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu“, **P.32** „Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu“, **P.37** „Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil“ i **P.42** „Smatram se ovisnim/om o internetu“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema spolu ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 10.

Tablica 10. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije ovisnosti o internetu prema spolu ispitanika

Čestica	Spol	N	AS	SD	t
P.25 Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom	M	66	2,30	1,20	2,43*
	Ž	92	1,87	1,02	
P.33 Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta	M	66	1,62	1,10	2,82*
	Ž	92	1,23	0,63	
P.38 Društvene mreže (npr. Facebook, Twitter,...) dio su moje svakodnevice	M	66	3,06	1,46	3,79***
	Ž	92	3,88	1,23	

Bilješka: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

2.2.2. Ovisnost o internetu – prema vrsti škole ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema vrsti škole ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.23** „*Na internetu provedem više vremena nego što planiram*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici srednjih škola značajno više neplanski provedu vrijeme na internetu ($AS=3,70$, $SD=1,10$), ($t(159)=2,75$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.24** „*Često zanemarujem kućanske poslove zbog interneta*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici srednjih škola značajno više zanemaruju kućanske poslove zbog interneta ($AS=3,09$, $SD=1,26$), ($t(159)=2,81$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.27** „*Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici srednjih škola značajno više zanemaruju školske obveze zbog interneta ($AS=2,86$, $SD=1,38$), ($t(159)=2,41$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.34** „*Pokušavam smanjiti vrijeme provedeno na internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola značajno više pokušavaju smanjiti provedeno vrijeme na internetu ($AS=3,39$, $SD=1,32$), ($t(159)=2,27$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.38** „*Društvene mreže dio su moje svakodnevice*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,001$), gdje učenici srednjih škola statistički značajno više smatraju društvene mreže dijelom svoje svakodnevice ($AS=3,93$, $SD=1,17$), ($t(159)=3,62$, $p < 0,001$).

Čestice **P.25** „*Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom*“, **P.28** „*Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla*“, **P.30** „*Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan*“, **P.31** „*Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu*“, **P.32** „*Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu*“, **P.33** „*Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta*“, **P.37** „*Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil*“ i **P.42** „*Smatram se ovisnim/om o internetu*“ suprotno očekivanjima, nisu se pokazali statistički značajne prema vrsti škole ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 11.

Tablica 11. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije ovisnosti prema vrsti škole ispitanika

Čestica	Škola	N	AS	SD	t
P.23 Na internetu provedem više vremena nego što planiram	OŠ	80	3,19	1,27	2,75**
	SŠ	81	3,70	1,10	
P.24 Često zanemarujem kućanske poslove zbog interneta	OŠ	80	2,50	1,37	2,81**
	SŠ	81	3,09	1,26	
P.27 Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu	OŠ	80	2,35	1,31	2,41*
	SŠ	81	2,86	1,38	
P.34 Pokušavam smanjiti vrijeme provedeno na internetu	OŠ	80	3,39	1,32	2,27*
	SŠ	81	2,91	1,31	
P.38 Društvene mreže dio su moje svakodnevice	OŠ	80	3,16	1,48	3,62***
	SŠ	81	3,93	1,17	

Bilješka: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

2.2.3. Ovisnost o internetu – prema razredu ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema razredu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.23** „Na internetu provedem više vremena nego što planiram“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika drugih razreda srednje škole i sedmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici drugih razreda srednje škole izvještavaju o najviše neplanski provedenom vremenu na internetu (AS=3,76, SD=1,11), a najmanje učenici sedmih razreda osnovne škole (AS=3,12, SD=1,31), [F(160)=2,65; $p < 0,05$].

Na čestici **P.24** „Često zanemarujem kućanske poslove zbog interneta“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika drugih razreda srednje škole i sedmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici drugih razreda srednje škole najviše zanemaruju kućanske poslove zbog interneta (AS=3,19, SD=1,30), a najmanje učenici sedmog razreda osnovne škole (AS=2,40, SD=1,36), [F(160)=2,94; $p < 0,05$].

Na čestici **P.38** „Društvene mreže dio su moje svakodnevice“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika trećih razreda srednje škole i sedmih razreda osnovne škole ($p < 0,005$), gdje učenici trećih razreda srednje škole najviše smatraju društvene mreže dijelom svoje svakodnevice (AS=3,98, SD=1,04), a najmanje učenici sedmog razreda osnovne škole (AS=3,12, SD=1,49), [F(160)=4,40; $p < 0,005$].

Čestice **P.25** „Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom“, **P.27** „Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu“, **P.28** „Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla“, **P.30** „Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan“, **P.31** „Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu“, **P.32** „Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu“, **P.33** „Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta“, **P.37** „Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil“ i **P.42** „Smatram se ovisnim/om o internetu“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema razredu ispitanika.

2.2.4. Ovisnost o internetu – prema stručnoj spremi majke

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema stručnoj spremi majke ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na čestici **P.26** „Prijatelji mi se žale da ih zanemarujem zbog vremena provedenog na internetu“ između učenika čija je majka kvalificirana za rad i čija majka nema kvalifikacija ($p < 0,05$), gdje učenici čija je majka kvalificirana za rad najviše izvještavaju da im se prijatelji žale na zanemarivanje zbog interneta ($AS=2,00$, $SD=0,70$), a najmanje učenici čija majka nije kvalificirana za rad ($AS=1,00$, $SD=0,00$), [$F(160)=2,59$; $p < 0,05$].

Čestice **P.23** „Na internetu provedem više vremena nego što planiram“, **P.25** „Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom“, **P.27** „Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu“, **P.28** „Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla“, **P.30** „Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan“, **P.31** „Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu“, **P.32** „Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu“, **P.33** „Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta“, **P.37** „Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil“ i **P.42** „Smatram se ovisnim/om o internetu“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema stručnoj spremi majke ispitanika.

2.2.5. Ovisnost o internetu – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.23** „Na internetu provedem više vremena nego što planiram“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća ($p < 0,005$), gdje učenici s opomenom razrednika izvještavaju o najviše neplanski

provedenom vremenu na internetu (AS=4,07, SD=1,14), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=2,75, SD=1,16), [F(160)=3,90; p<0,005].

Na čestici **P.27** „*Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća (p<0,005), gdje učenici s opomenom razrednika izvještavaju o najvećem zanemarivanju školskih obveza zbog interneta (AS=3,36, SD=1,49), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=1,80, SD=1,05), [F(160)=3,60; p<0,005].

Na čestici **P.28** „*Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća (p<0,05), gdje učenici s opomenom razrednika najviše provjeravaju svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla (AS=3,93, SD=1,59), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=2,50, SD=1,39), [F(160)=2,91; p<0,05].

Na čestici **P.31** „*Manje spavam zbog noćnih sati provedenih na internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća (p<0,05), gdje učenici s opomenom razrednika najviše imaju problema sa spavanjem (AS=3,00, SD=1,66), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=1,40, SD=0,59), [F(160)=3,16; p<0,05].

Na čestici **P.32** „*Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća (p<0,05), gdje učenici s opomenom razrednika izvještavaju o najčešće depresivnom, bezvoljnom i nervoznom raspoloženju kada nemaju pristup internetu (AS=2,93, SD=1,32), a najrjeđe učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=1,50, SD=0,51), [F(160)=2,93; p<0,05].

Na čestici **P.34** „*Pokušavam smanjiti vrijeme provedeno na internetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s ukorom i učenika s opomenom razrednika (p<0,05), gdje učenici s ukorom najviše pokušavaju smanjiti vrijeme provedeno na internetu (AS=3,50, SD=1,00), a najmanje učenici s opomenom razrednika (AS=2,57, SD=1,28), [F(160)=3,05; p<0,05].

Na čestici **P.37** „*Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika s opomenom razrednika i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća (p<0,05), gdje učenici s opomenom razrednika izvještavaju o najčešće nervoznom raspoloženju zbog nemogućnosti provjeravanja svojeg Facebook profila (AS=2,79, SD=1,31), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskog vijeća (AS=1,50, SD=1,00), [F(160)=2,62; p<0,05].

Čestice **P.25** „Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom“, **P.30** „Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan“, **P.33** „Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta“ i **P.42** „Smatram se ovisnim o internetu“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika.

2.3 Usamljenost i depresija

2.3.1. Usamljenost i depresija – prema spolu ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema spolu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.48** „Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje djevojke izvještavaju o češćoj depresiji ($AS=2,08$, $SD=1,10$), ($t(156)=2,54$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.50** „Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje djevojke izvještavaju o značajno većem razočaranju sobom i svojim odlukama ($AS=2,12$, $SD=1,15$), ($t(156)=2,06$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.58** „Omiljen/a sam u razredu“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje mladići izvještavaju o značajno većoj omiljenosti u razredu ($AS=2,74$, $SD=1,20$), ($t(156)=2,21$, $p < 0,05$).

Čestice **P.43** „Već dugo nisam ni s kim blizak/ska“, **P.45** „Moji su socijalni odnosi površni“, **P.49** „Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na“, **P.57** „Usamljen/na sam“, **P.60** „Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook“, i **P.61** „Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema spolu ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 12.

Tablica 12. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije usamljenosti i depresije prema spolu ispitanika

Čestica	Spol	N	AS	SD	t
P.48 Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge	M	66	1,65	0,93	2,54*
	Ž	92	2,08	1,10	
P.50 Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama	M	66	1,76	0,97	2,06*
	Ž	92	2,12	1,15	
P.58 Omiljen/a sam u razredu	M	66	2,74	1,20	2,21*
	Ž	92	2,30	1,23	

Bilješka: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$

2.3.2. Usamljenost i depresija – prema vrsti škole ispitanika

T-testom za nezavisne uzorke prema vrsti škole ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.47** „*Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno češćoj usamljenosti ($AS=2,01$, $SD=1,17$), ($t(159)=3,19$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.48** „*Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno češćoj depresiji ($AS=2,10$, $SD=1,23$), ($t(159)=2,29$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.49** „*Mislim da sam kao osoba bezvrijedna*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici osnovnih škola značajno više smatraju sebe bezvrijednima ($AS=1,88$, $SD=1,19$), ($t(159)=2,92$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.50** „*Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno većem razočaranju sobom i vlastitim odlukama ($AS=2,16$, $SD=1,20$), ($t(159)=2,06$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.53** „*Osjećam da bi drugima bilo bolje da sam mrtav/va*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,01$), gdje učenici osnovnih škola značajno više smatraju da bi drugima bilo bolje bez njih ($AS=1,78$, $SD=1,19$), ($t(159)=2,71$, $p < 0,01$).

Na čestici **P.55** „*Osjećam se kao sam/a na svijetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola izvještavaju o značajno češćoj potištenosti ($AS=1,65$, $SD=1,03$), ($t(159)=2,08$, $p < 0,05$).

Na čestici **P.62** „*Virtualni me kontakt potaknuo da komuniciram s ljudima u svojoj stvarnoj svakodnevnoj okolini*“ utvrđena je statistički značajna razlika ($p < 0,05$), gdje učenici osnovnih škola značajno češće realiziraju virtualne kontakte ($AS=2,90$, $SD=1,33$), ($t(159)=2,06$, $p < 0,05$).

Čestice **P.43** „*Već dugo nisam ni s kim blizak/ska*“, **P.45** „*Moji su socijalni odnosi površni*“, **P.57** „*Usamljen/a sam*“, **P.60** „*Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook*“ i **P.61** „*Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti*“ usprkos očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema vrsti škole ispitanika. Rezultati značajnih čestica prikazani su u tablici 13.

Tablica 13. Rezultati t-testa značajnih čestica dimenzije usamljenosti i depresije prema vrsti škole ispitanika

Čestica	Škola	N	AS	SD	t
P.47 Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom	OŠ	80	2,01	1,17	3,19**
	SŠ	81	1,48	0,92	
P.48 Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge	OŠ	80	2,10	1,23	2,29*
	SŠ	81	1,72	0,85	
P.49 Mislim da sam kao osoba bezvrijedna	OŠ	80	1,88	1,19	2,29**
	SŠ	81	1,40	0,86	
P.50 Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama	OŠ	80	2,16	1,20	2,06*
	SŠ	81	1,80	0,99	
P.53 Osjećam da bi drugima bilo bolje da sam mrtav/va	OŠ	80	1,78	1,19	2,71**
	SŠ	81	1,33	0,85	
P.55 Osjećam se kao sam/a na svijetu	OŠ	80	1,65	1,03	2,08*
	SŠ	81	1,35	0,80	
P.62 Virtualni me kontakt potaknuo da komuniciram s ljudima u svojoj stvarnoj svakodnevnoj okolini	OŠ	80	2,90	1,33	2,06*
	SŠ	81	2,51	1,07	

Bilješka: * $p < 0.05$; ** $p < 0.01$; *** $p < 0.001$

2.3.3. Usamljenost i depresija – prema razredu ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema razredu ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.43** „*Već dugo nisam ni s kim blizak/ska*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda osnovne škole najviše izvještavaju da duže vrijeme nisu bili bliski s nikime iz svoje okoline (AS=1,86, SD=1,32), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole (AS=1,23, SD=0,64), [F(160)=2,91; $p < 0,05$]

Na čestici **P.45** „*Moji su socijalni odnosi površni*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih i osmih razreda osnovne škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda osnovne škole najviše smatraju svoje socijalne odnose površnima (AS=2,14, SD=1,33), a najmanje učenici osmih razreda osnovne škole (AS=1,49, SD=0,90), [F(160)=3,42; $p < 0,05$].

Na čestici **P.47** „*Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika osmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje se učenici osmog razreda najviše osjećaju usamljenima ($AS=2,08$, $SD=1,32$), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,39$, $SD=0,78$), [$F(160)=3,73$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.48** „*Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje se učenici sedmog razreda osnovne škole najčešće osjećaju depresivnima ($AS=2,28$, $SD=1,24$), a najrjeđe učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,68$, $SD=0,82$), [$F(160)=2,67$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.49** „*Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje se učenici sedmih razreda osnovne škole najviše smatraju bezvrijednima ($AS=1,98$, $SD=1,16$), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,20$, $SD=0,46$), [$F(160)=4,28$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.50** „*Razočaran/na sam sa sobom i svojim odlukama*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda osnovne škole najviše izvještavaju o razočaranosti sobom i svojim odlukama ($AS=2,35$, $SD=1,17$), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,68$, $SD=0,90$), [$F(160)=2,72$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.53** „*Osjećam da bi drugima bilo bolje da sam mrtav/va*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmog razreda osnovne škole najviše smatraju da bi drugima bilo bolje bez njih ($AS=1,91$, $SD=1,32$), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,14$, $SD=0,40$), [$F(160)=4,19$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.55** „*Osjećam se kao sam/a na svijetu*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje se učenici sedmih razreda osnovne škole najviše osjeća usamljeno ($AS=1,81$, $SD=1,20$), a najmanje učenici trećih razreda srednje škole ($AS=1,20$, $SD=0,70$), [$F(160)=3,22$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.62** „*Virtualni me kontakt potaknuo da komuniciram s ljudima u svojoj stvarnoj svakodnevnoj okolini*“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika sedmih razreda osnovne škole i trećih razreda srednje škole ($p < 0,05$), gdje učenici sedmih razreda osnovne najčešće realiziraju virtualni kontakt ($AS=3,09$, $SD=1,26$), a najrjeđe učenici trećih razreda srednje škole ($AS=2,27$, $SD=1,06$), [$F(160)=3,48$; $p < 0,05$].

Čestice **P.57** „Usamljen/a sam“, **P.60** „Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook“ i **P.61** „Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema razredu ispitanika.

2.3.4. Usamljenost i depresija – prema stručnoj spremi majke ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema stručnoj spremi majke ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na čestici **P.43** „Već dugo nisam ni s kim blizak/ska“ između učenika čija majka nema kvalifikacija i učenika čija je majka kvalificirana ($p < 0,05$), gdje učenici čija majka nema kvalifikacije najviše izvještavaju da duže vrijeme nisu bili bliski s nekime iz okoline ($AS=3,33$, $SD=1,15$), a najmanje učenici čija je majka kvalificirana ($AS=1,00$, $SD=0,00$), [$F(160)=3,35$; $p < 0,05$].

Čestice **P.45** „Moji su socijalni odnosi površni“, **P.48** „Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge“, **P.49** „Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na“, **P.50** „Razočaran/na sam sa sobom i svojim odlukama“, **P.57** „Usamljen/a sam“, **P.60** „Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook“ i **P.62** „Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema stručnoj spremi majke ispitanika.

2.3.5. Usamljenost i depresija – prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika

Jednosmjernom analizom varijance ANOVA prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika utvrđena je statistički značajna razlika na sljedećim česticama:

Na čestici **P.48** „Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika bez izrečene pedagoške mjere i učenika s opomenom razrednika ($p < 0,05$), gdje se učenici bez izrečene pedagoške mjere najčešće osjećaju depresivnima ($AS=2,13$, $SD=1,08$), a najrjeđe učenici s opomenom razrednika ($AS=1,21$, $SD=0,97$), [$F(160)=2,43$; $p < 0,05$].

Na čestici **P.51** „Izgubio/la sam interes za druženjem s ljudima iz svoje okoline“ utvrđena je statistički značajna razlika između učenika bez izrečene pedagoške mjere i učenika s pohvalom učiteljskog vijeća ($p < 0,05$), gdje su učenici bez izrečene pedagoške mjere najviše izgubili interes za druženjem s ljudima iz njihove okoline ($AS=1,70$, $SD=1,02$), a najmanje učenici s pohvalom učiteljskoga vijeća ($AS=1,05$, $SD=0,22$), [$F(160)=2,37$; $p < 0,05$].

Čestice **P.43** „*Već dugo nisam ni s kim blizak/ska*“, **P.45** „*Moji su socijalni odnosi površni*“, **P.49** „*Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na*“, **P.50** „*Razočaran/na sam sa sobom i svojim odlukama*“, **P.57** „*Usamljen/a sam*“, **P.60** „*Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook*“ i **P.62** „*Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti*“, suprotno očekivanjima, nisu se pokazale statistički značajne prema izrečenosti pedagoške mjere ispitanika.

V. RASPRAVA

Istraživanju je prethodilo postavljanje osam istraživačkih hipoteza, od kojih su četiri odbačene. Odbačene hipoteze uglavnom pokazuju na nepostojanje razlika između promatranih skupina ili ukazuju na drugačije rezultate u odnosu na postavljene hipoteze. Također, kako zbog premalog broja frekvencija na pojedinim česticama, jednosmjerna analiza varijance ANOVA nije provedena za školski uspjeh i stručnu spremu očeva ispitanika.

H1 Djevojčice su sklonije agresivnoj nametljivosti nego dječaci

Hipoteza se odbacuje. Agresivna nametljivost uključuje niz različitih faktora koje treba zajednički promatrati. To su poticanje ili sudjelovanje u virtualnom nasilju, zaokupljenost sobom (svojim profilom ili virtualnim identitetom), smanjena stvarna komunikacija te raspršenost virtualnih zajednica kojima pojedinac pripada. Rezultati su pokazali da su u ispitanom uzorku dječaci skloniji virtualnom nasilju vrijeđajući druge virtualnim putem zbog anonimnosti. Dojam anonimnosti potvrđuju podatci da dječaci češće imaju lažno ime na svojem profilu i da češće otvaraju više lažnih profila što potvrđuju i ranija istraživanja, koja takvo ponašanje objašnjava tendencijom lažnog predstavljanja i iznošenja neistinitih informacija (Kušić, 2010: 109). Djevojčice češće provjeravaju vlastiti profil, odnosno više su zaokupljene sobom, sklone su vjerovanju da su omiljene i koriste više od dvije društvene mreže. Može se zaključiti da dječaci pokazuju sklonost virtualnom nasilju, dok djevojčice imaju karakteristike narcisoidnog ponašanja. Nema vidljivih razlika između spolova kada je riječ o agresivnoj nametljivosti što potvrđuje i istraživanje Soraye Mehdizadeh, koja također zaključuje da većih razlika u nametljivom ponašanju između spolova nema (Mehdizadeh, 2010: 360).

H2 Učenici srednjih škola skloniji su agresivnoj nametljivosti nego učenici osnovnih škola

Hipoteza je potvrđena. Na ispitanom uzorku pokazalo se da su učenici srednjih škola skloni vjerovanju da su omiljeni u društvu i vole biti u središtu pozornosti. Vjeruju da imaju sposobnost manipuliranja ljudima te od drugih imaju velika očekivanja. Internet koriste kao zamjenu za stvarnu interakciju bilo da je riječ o slanju privatnih poruka ili proučavanju tuđih profila što se ocrtava i u širem krugu virtualnih poznanstava. Učenici osnovnih škola češće su žrtve fizičkog i psihičkog nasilja, ali češće i ulaze u virtualno nasilje vrijeđajući druge otvarajući stranice ili grupe mržnje. Češće se skrivaju iza lažnih imena i profila. Kada je riječ o vrsti škole, može se primijetiti da su srednjoškolci (drugi i treći razred) zaokupljeni sobom te imaju manju potrebu za stvarnom interakcijom. Suprotno tome, virtualno se nasilje ocrvalo kao problem

osnovnoškolskog obrazovanja, gdje su učenici i žrtve i nasilnici. To potvrđuje i ANOVA test. Virtualno nasilje ima tendenciju opadanja s godinama, tako da je najviše izraženo u sedmom razredu osnovne, a najmanje u trećem razredu srednje škole. Recipročno, zaokupljenost sobom raste. Učenici sedmih razreda najmanje su skloni virtualnoj komunikaciji, krug poznanika im je puno manji te nemaju želju da pozornošću.

H3 Učenici srednjih škola skloniji su razvitku ovisnosti o internetu od učenika osnovnih škola

Hipoteza je potvrđena. Na ispitanom uzorku, učenici srednjih škola pokazuju znakove ovisnosti o internetu: najveći dio svog vremena provedu umreženi, zbog trpe školske obveze i ocjene i obiteljska svakodnevnica. Zanimljivo, osnovnoškolci su ti koji bezuspješno pokušavaju smanjiti vrijeme provedeno na internetu što može dovesti do zaključka da oni još imaju neki oblik roditeljskog nadzora jer sami nemaju dovoljno intrizične motivacije za smanjivanjem takvih „primamljivih“ oblika provođenja slobodnog vremena (Kušić, 2010: 119). Veću vezanost srednjoškolaca s internetom može opisati i njihova veća integracija u svakodnevicu srednjoškolskog uzrasta, ali i njihov pojačan interes za okolinu koja ih okružuje, a o kojoj dobivaju informacije upravo na prostoru interneta.

H4 Djevojčice su aktivnije na društvenim mrežama od dječaka

Hipoteza se odbacuje. Na ispitanom uzorku između dječaka i djevojčica nema vidljive razlike u virtualnoj aktivnosti na društvenim mrežama.

H5 Učenici s izrečenom negativnom pedagoškom mjerom provode više vremena na internetu od učenika s izrečenom pozitivnom pedagoškom mjerom.

Hipoteza je potvrđena. Rezultati pokazuju da na ispitanom uzorku najviše vremena na internetu provode učenici s izrečenom opomenom razrednika. Takvi su učenici skloni čestom provjeravanju Facebook profila, manje spavaju zbog noćnih sati provedenih na internetu te se osjećaju bezvoljno i nervozno kada nemaju pristup internetu. Najmanje takvih poteškoća imaju učenici s pohvalom učiteljskog vijeća. Takva je jasna razlika i očekivana. Učenici pohvaljeni od učiteljskog ili razrednog vijeća imaju odličan uspjeh na kraju godine, što podrazumijeva i uglavnom dobre organizacijske sposobnosti ili veću uključenost roditelja u školske obveze. Učenici s negativnim pedagoškim mjerama (opomena razrednika, ukor) većinom se ne zamaraju školskim obvezama, nemaju razvijene organizacije sposobnosti što povećava mogućnost razvijanja bilo kakvih ovisnosti te izostaju pozitivna potkrepljenja u njihovoj okolini.

H6 Dječaci su skloniji usamljenosti nego djevojčice

Hipoteza se odbacuje. Iako dječaci pokazuju sklonost depresiji, oni se istovremeno osjećaju omiljenima u razredu i kompenziraju osjećaj usamljenosti prijavljivanjem na društvene mreže.

Djevojčice, pak, češće se osjećaju tužnima bez razloga, razočarane su sobom i svojim odlukama te se više osjećaju usamljenijima. Rezultati na ispitanom uzorku pokazali su se suprotnima na pretpostavljenu hipotezu te su suprotni ranijim istraživanjima. Ranija istraživanja pokazuju da dječaci izvještavaju o većoj razini usamljenosti te da je razina usamljenosti kod dječaka prilično stabilna tijekom razvoja (Medved, Keresteš, 2011; Novak, Bašić, 2008). Tijekom razdoblja adolescencije usamljenost određuje vrsta odnosa s vršnjacima koje pojedinac uspostavlja: djevojčice sklapaju intimna, privržena i prisna prijateljstva koja su ograničena na manji krug prijateljica te takav odnos uvjetuje manji osjećaj usamljenosti. Suprotno njima, dječaci sklapaju otvorena prijateljstva, obilježena kao površna i aktivnija čime se onemogućuje intimni odnos što dovodi do usamljenosti (Klarin, 2004; Klarin, 2002). Odbacivanje ove hipoteze može se objasniti prirodom virtualnih društvenih mreža: one predstavljaju hladan, površan odnos koji ne omogućuje intimnost i privatnost, a i krug prijatelja je nekoliko puta veći od onog stvarnog iz neposredne okoline pojedinca. Djevojčice izvještavaju o većoj usamljenosti, možda jer se ne snalaze na takvom području te ne mogu ostvariti prisnije odnose što ih dovodi do osjećaja usamljenosti.

H7 Usamljeni pojedinci provode više vremena u virtualnoj interakciji nego u neposrednoj interakciji

Hipoteza se odbacuje. Rezultati na ispitanom uzorku pokazali su da su osnovnoškolci, koji se osjećaju usamljenima, skloni iniciraju stvarne interakcije koju je potaknula virtualna komunikacija. To je potvrdio i ANOVA test gdje su učenici sedmih i osmih razreda najčešće realizirali virtualne kontakte. U ranijim se istraživanjima navodi da Facebook među osnovnoškolcima većinom služi kako bi održali i ojačali već postojeće kontakte te svoj socijalni život smatraju „bogatijim“ (Kušić, 2010: 112). Američko istraživanje koje istražuje osobine i motivacije osoba koje se služe Facebookom pokazuje da ekstrovertiranim pojedincima društvene mreže nisu nadomjestak neposrednim socijalnim interakcijama već služe kao sredstvo kojim učvršćuju već postojeća. (Ross i sur., 2009, Kušić, 2010:113) Time se može zaključiti da učenici osnovnih škola pokazuju više znakova ekstrovertiranosti te im društvene mreže ne zamjenjuju svakodnevne socijalne interakcije.

H8 Učenici osnovnih škola skloniji su depresiji i usamljenosti nego učenici srednjih škola

Hipoteza je potvrđena. Na ispitanom uzorku učenici osnovnih škola pokazuju veću tendenciju usamljenosti i depresije. Češće se osjećaju tužnima bez razloga, sebe smatraju bezvrijednima, razočarani su svojim odlukama, ali ih virtualni kontakt često potakne na realiziranje komunikacije. Do sličnih su rezultata došli istraživači McKenna i Bargh te su zaključili da bi

virtualne zajednice mogle biti ključan faktor u liječenju depresije i u razvoju samopoštovanja pojedinca jer je takvim pojedincima teško uspostaviti kontakt u neposrednoj komunikaciji što ih naposljetku dovodi do usamljenosti (McKenna, Bragh, 2000; prema: Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox, 2002: 128).

Agresivna nametljivost novi je pojam koji obuhvaća dva temeljna poremećaja u ponašanju: agresiju i nametljivost. Karakteristike tog poremećaja mogu se ukratko sažeti u opsesivnost vlastitim profilom, odnosno izgradnjom idealiziranog virtualnog identiteta, zatim provokaciju te širok raspon socijalizacije. Ono što je svojstveno agresivnoj nametljivosti jest njezina virtualna komponenta: poremećaj se manifestira isključivo na prostoru interneta, jer tako pojedinac stvara nadomjestak za određene poteškoće na koje nailazi u neposrednoj komunikaciji ili kompenzira neke druge nedostatke u stvarnom životu. Rezultati na ispitanom uzorku pokazuju da osječki srednjoškolci i osnovnoškolci za sada nemaju jakih karakteristika tog poremećaja. Ono što se može opisati kao moguće agresivno nametljivo ponašanje ili kao sklonost agresivnom nametljivom ponašanju nije u većoj mjeri izraženo. Razlika nema među spolovima, nije se pokazala niti u odnosu na školski uspjeh ili stručnu spremu roditelja. Jedine su zamjetne razlike u odnosu na vrstu škole. Srednjoškolci pokazuju veću tendenciju agresivnoj nametljivosti, ali to se može objasniti njihovim razvojnim karakteristikama. Ranije je spomenuto da je određena količina egocentričnog ponašanja prihvatljiva i očekivana u ovom razdoblju, manja u početku adolescencije, a raste recipročno s godinama. Za očekivati je da će stariji adolescenti prihvatiti nove, odbaciti stare ili izmijeniti postojeće obrasce ponašanja prema reakcijama iz njihove okoline. Agresivna je nametljivost potencijalno opasna za razvoj identiteta adolescenata jer na prostoru interneta uvijek mogu pronaći pozitivno potkrepljenje njihovih nepoželjnih oblika ponašanja, iako oni u njihovoj okolini izostaju. Eliminirajući one reakcije koje im ne odgovaraju, takvi se „virtualni poremećaji“ samo povećavaju dok se u potpunosti ne implementiraju u svakodnevicu pojedinca te postanu poteškoća u funkcioniranju (Mehdizadeh, 2010: 360). Ranija istraživanja pokazuju da se, kada je riječ o adolescentima, virtualni identiteti razlikuju od njihovih stvarnih identiteta, objavljivanjem neprimjerenih sadržaja koji se smatraju „divljim, seksualno privlačnima ili uvredljivima“, odnosno da objavljivanjem takvih sadržaja žele privući pozornost (Nadkarni, Hofmann, 2012: 247) ili prezentiranjem idealizirane verzije vlastitog identiteta kojem teže (Amichai-Hamburger, Wainapel, Fox, 2002: 128) što ide u prilog razvijanju agresivno nametljivog poremećaja oblikovanjem „hibridnog“ identiteta (Kušić, 2010). Bitno je naglasiti kako je pojam agresivne nametljivosti tek u fazi oblikovanja i moguće je da je on tek dio nekog većeg spektra poremećaja u ponašanju koji uključuje i izvanvirtualne

karakteristike (Gosling i sur., 2011: 483). Kako bi se takvo ponašanje kontroliralo, adolescente je potrebno obrazovati za selektivno i ravnomjerno korištenje kako računalne tehnologije, tako i njezine virtualne sastavnice. Potrebno je educirati i roditelje kako bi vršili određenu kontrolu nad djetetom, istovremeno mu omogućujući njegovu privatnost, ali i pravovremeno reagirati na pojavu određenih smetnji.

Rezultati su pokazali da agresivna nametljivost nije zastupljena među osječkim učenicima, ali jedna njezina sastavnica jest. Riječ je o virtualnom nasilju koje se pokazalo kao pojava na koju bismo svakako trebali obratiti pozornost. Na ispitanom uzorku virtualno je nasilje najviše zastupljeno među osnovnoškolskom populacijom koja, skrivajući se iza lažnih imena i profila, misli da ih je nemoguće otkriti. Ovo istraživanje nije bilo namijenjeno istraživanju virtualnog nasilja, ali se iskazao kao problem osječkih osnovnih škola iz rezultata istraživanja. Valja naglasiti, kako osječki učenici nisu iznimka, već dio svjetskog trenda kada je u pitanju sve veće virtualno nasilje. Rezultati koji pokazuju da su najčešći virtualni nasilnici dječaci osnovnoškolskog uzrasta u skladu su s ranijim istraživanjima koja proučavaju pojavu virtualnog nasilja (Slonje, Smith, 2008: 151, Kušić, 2010: 117).

Najviše suvremenih istraživanja bavi se fenomenom ovisnosti o internetu. Literatura nije suglasna kada je riječ o shvaćanju prekomjernog i nekontroliranog korištenja interneta kao ovisnosti. Dio istraživanja pokazuje da ovisnost o internetu postoji i da je stvaran psihički poremećaj uspoređujući ga s kockanjem zbog sličnih osobina. Drugi istraživači negiraju da internet u cjelini stvara ovisnost te ga razgraničuju na njegove servise, ukazujući na ovisničke karakteristike pojedinih servisa. Prema jednom američkom istraživanju, najviše ovisnih karakteristika imaju čavrljaonice (eng. *chat-room*) i to 35%, a najmanje informativni servisi (poput WWW-a i ostalih protokola) i to samo 7% (Young, 1996). Pretpostavlja se kako na ovisnost o internetu utječe razina ili količina izloženosti socijalnim interakcijama pojedinca. S time na umu, ovo je istraživanje svoj dio posvetilo istražujući ovisnost o društvenim mrežama, kao jednom internetskom socijalnom servisu. Rezultati na ispitanom uzorku pokazuju da postoji tendencija razvijanja određenih karakteristika ovisnosti, recipročno s godinama. Iako nema razlike u odnosu na spolnu varijablu, razlike se pokazuju u odnosu na vrstu škole i u odnosu na izrečenost pedagoških mjera. Srednjoškolci pokazuju znakove apstinencijske krize (nervozu, depresiju i bezvoljnost kada nisu u mogućnosti pregledati svoj profil) te zapostavljaju svoje kućanske i školske obveze, što potvrđuju i ranija istraživanja (Kušić, 2010: 112). Drugim riječima, aktivnost na društvenim mrežama ometa njihovo svakodnevno funkcioniranje, što je

jedna od značajki ovisnosti, ali se može opravdati nedostatkom organizacijskih sposobnosti. Učenici s izrečenim negativnim pedagoškim mjerama mogu se smatrati ugroženom skupinom jer najviše statistički značajnih vrijednosti imali su upravo učenici s izrečenom opomenom razrednika i ukorom. Takvi su učenici uglavnom slabijeg školskog uspjeha, ne pridodaju veću pozornost akademskim vještinama i uspjesima te su skloni delikventnom ponašanju i apsentizmu (Ricijaš, Krajcer, Bouillet, 2010: 48). Društvene mreže i internet nameću se kao svojevrsna dopunska socijalizacija, koje u školskoj sredini nemaju. Važan je podatak da su osnovnoškolci po tom pitanju vrlo poduzetni, te oni najčešće svoje virtualne kontakte realiziraju i tako smanjuju ovisnost o internetu. Problem nastaje kako oni odrastaju te sve manje interesa pokazuju za neposredne kontakte, što zbog novih situacija u kojima se ne snalaze (poput promjene škole, razvojnih karakteristika ili adolescentskih kompleksa), a što zbog veće implementacije računalne tehnologije u njihovu svakodnevicu.

Nedostatak neposredne socijalizacije, koju opisuju i agresivnu nametljivost i ovisnost o internetu, važna je komponenta i poremećaja usamljenosti i depresije. Pojedinaac koji nema realiziranu interakciju s pojedincima iz svoje neposredne okoline ne može zadovoljiti svoje socijalne potrebe za bliskošću i pripadanjem te je sklon razvijanju osjećaja usamljenosti, što ga pak može dovesti do depresije (Novak, Bašić, 2008). Na ispitanom uzorku, osječci su osnovnoškolci izvijestili o najvećoj prevalenciji na dimenzijama usamljenosti i depresije. Vidljive su razlike u odnosu na spolnu varijablu, gdje su djevojčice prijavile veću razinu usamljenosti, što je suprotno s nekoliko ranijih istraživanja koja zaključuju da su djevojčice manje sklone usamljenosti zbog prirode svojih socijalnih odnosa. (Klarin, 2002: 9, Medved, Keresteš, 2011: 467). Mora se uzeti u obzir da je ovo istraživanje posvećeno virtualnim kontaktima, a ne neposrednim kao u navedenim istraživanjima, te da su očekivane razlike. Djevojčice su sklonije upotrebi više društvenih servisa, ograničavaju se na manji broj prijatelja i društvene mreže smatraju svojom svakodnevicom. Prisnost i intimni kontakt ne može biti ostvaren zbog virtualnog pristupa zbog čega se češće osjećaju tužnima i razočaranima. Teško je zaključiti je li usamljenost i depresija prisutna kao poremećaj, jer je u razdoblju adolescencije ona normalna i očekivana (Medved, Keresteš, 2011:459). Tu može pomoći odnos u koji se mogu dovesti osjećaj usamljenosti i tendencija razvijanja ovisnosti o internetu. Visokoobrazovani pojedinci u većem su riziku od razvijanja ovisnosti o internetu jer je češće s njom susreću i imaju više novaca za kupnju bolje računalne tehnologije (što se može poistovjetiti s nagrađivanjem dobrih ocjena) u odnosu na niskoobrazovane (Young, Rodgers, 1998). Isto tako, to je pojedinac „ovisniji“ o internetu to je osjećaj depresije veći, što dovodi do zaključka da su djevojčice

sklonije usamljenosti i depresiji jer su prisutnije na društvenim mrežama te prijavljuju veću razinu usamljenosti, ali pritom izložene razvoju ovisnosti o internetu.

VI. ZAKLJUČAK

Ovaj se rad bavio proučavanjem utjecaja virtualnih društvenih mreža na poremećaje u ponašanju adolescenata. Razdoblje adolescencije najosjetljivije je po pitanju uspostavljanja kvalitetnih i zadovoljavajućih socijalnih odnosa. Kada ona izostane, javljaju se različiti poremećaji u ponašanju, poput usamljenosti, nametljivosti ili se socijalizacija pokušava nadomjestiti drugim nadomjescima pa se javljaju različite ovisnosti. Internet kao masmedij, nametnuo se kao svojevrsna zamjena za kvalitetnu socijalizaciju, omogućujući korisnicima komunikaciju kada je ona teže dostupna ili kada je pojedinac u nemogućnosti uspostaviti kontakt. Društvene su mreže, poput Facebooka ili Twittera, postale dijelom svakodnevice suvremenih adolescenata. One otvaraju nove sociološke koncepte interakcija i omogućuju otkrivanje privatnih informacija koje bi se inače otkivale neposrednom komunikacijom u procesu izgradnje prisnog odnosa. Adolescenti su posebno ugrožena skupina koja je u izgradnji vlastitog identiteta i ometanjem tog procesa može dovesti do razvoja određenih poremećaja. U suvremenoj se pedagoškoj znanstveno-istraživačkoj literaturi društvene mreže usko povezuju s agresivnom nametljivosti, kao poremećajem kojim se kompenzira osjećaj usamljenosti i odbačenosti konstantnom željom za pozornosti i potrebom da budu u središtu pažnje, usamljenosti i depresiji, koju izazivaju nekvalitetni socijalni kontakti u pojedinačnoj okolini ili nesnalaženje u socijalnim interakcijama, te ovisnost o internetu, koja poput drugih ovisnosti zaokupi pojedinčevu svakodnevnicu i onemogućuje ga u obavljanju svakodnevnih obveza i zadaća.

Kako bi se istražilo koliko su navedeni poremećaji zastupljeni među učenicima osječkih osnovnih i srednjih škola, provedeno je istraživanje kojem je pretpostavljeno osam hipoteza, od kojih su četiri odbačene. Rezultati istraživanja na ispitanom uzorku potvrđuju nekoliko postavljenih hipoteza: učenici srednjih škola skloniji su agresivnoj nametljivosti, ali i razvitku ovisnosti o internetu, učenici s izrečenom negativnom pedagoškom mjerom provode više vremena na internetu i time su skloniji ovisnosti internetu te da su učenici osnovnih škola skloniji depresiji i usamljenosti. Hipoteze koje su ispitivale izraženost agresivne nametljivosti i razliku internetskih aktivnosti između spolova, odbačene su jer su pokazale nepostojanja razlika između uspoređivanih skupina. Također, odbačena je hipoteza koja je pretpostavljala da su dječaci skloniji depresiji i usamljenosti, te hipoteza kojom se pretpostavljalo da usamljeni pojedinci provode više vremena u virtualnoj interakciji.

Kako bi se na vrijeme uočilo probleme i preventivno djelovalo, od važnog su se značaja pokazali informatički sadržaji i programi temeljeni na socijalizaciji učenika. Kako bi se spriječili da

adolescentski poremećaji u ponašanju postanu poremećaju u razvoju i kasnijoj dobi, potrebno je osigurati znanja i vještine adolescentima koja će im nesumnjivo trebati i na kojima će moći razvijati svoje sposobnosti, ali isto tako ih potaknuti da razvijaju svoje socijalne vještine u neposrednim interakcijama. Virtualne društvene zajednice dobar su početak, ali ne i zamjena za svakodnevnu komunikaciju.

Ovo je istraživanje doprinos budućim istraživanjima koja će se baviti virtualnim društvenim mrežama jer je literatura teško dostupna ili u potpunosti izostaje, što pokazuje da je ovo plodna tema za daljnja istraživanja. Zbog opširnosti različitih ispitivanih dimenzija u ovom se istraživanju nije išlo u preveliku dubinu pojedinih poremećaja u ponašanju, pa bi bilo zanimljivo u budućim istraživanjima promatrati svaki poremećaj zasebno, ili utjecaj određenih dijelova društvenih mreža, poput razmjene fotografija, dijeljenje aplikacijskih zahtjeva ili ažuriranja statusa, na razvoj određenog poremećaja. Istraživanje bi bilo potrebno proširiti dodatnim faktorima, jer zbog vrste ispitivanog uzorka nedostaju mnogi drugi podatci. Gimnazijski uzorak vjerojatno se razlikuje od, primjerice, strukovnih škola, a veći broj osnovnoškolskog uzorka možda će pokazati drugačije rezultate no što je u ovom istraživanju. Rezultati takvih istraživanja pomogli bi u sagledavanju utjecaja kojeg društvene mreže, ali i suvremene tehnologije, imaju na adolescente današnjice, a naposljetku i društvo budućnosti. Budući istraživači ove tematike trebali bi uključiti mobilnu tehnologiju, kao trenutno najbrže rastuću tehnologiju, i umrežene računalne igrice (poput *MMORPG*-a). Tako će se utvrditi razina utjecaja na adolescente, omogućiti razvijanje postupaka prevencije i uspješno pomoći mladima da prevladaju teškoće koje ih čekaju u njihovoj budućnosti.

VII. LITERATURA:

1. Acquist, A., Gross, R. (2006) *Imagined Communities: Awerness, Information Sharing, and Privacy on the Facebook*, Privacy Enhancing Technologies Workshop (Preuzeto s: <http://privacy.cs.cmu.edu/dataprivacy/projects/facebook/facebook2.pdf>, 02.03.2012)
2. Amichai-Hamburger, Y., Wainapel, G., Fox, S. (2002) „*On the Internet No One Knows I'm an Introvert*“: *Extroversion, Neuroticism, and Internet Interaction*. *Cyberpsychology & Behavior* 2 (5), str. 125-128
3. Bastašić, Z. (1995) *Pubertet i adolescencija*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Biti, V. (1986) *Od puberteta do zrelosti*. Zagreb: Mladost.
5. Block, J. J. *Issues dor DSM-V: Internet Addiction*. (Preuzeto s: <http://ajp.psychiatryonline.org/article.aspx?articleid=99602>, 23.02.2012.)
6. Buffardi, L., Campbell, W. (2008) *Narcissism and Social Networking Web Sites*, *Personality and Social Psychology Bulletin* 34, str. 1303-1314
7. Buljan-Flander, G., Ćosić, I. (2004) *Nasilje među djecom*, *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik* 52 (10), str. 90-92
8. Buljan-Flander, G., Ćosić, I. (2007) *Adolescencija*, *Zdrav život: obiteljski časopis o zdravlju* 47 (preuzeto s: http://www.zdrav-zivot.com.hr/index.php?cat=_broj_47_2007_____stres_adolescencija, 18.01.2012.)
9. Buljan-Flander, G., Karlović, A., Ćosić, I. (2004) *Izloženost djece zlostavljanju putem interneta*, *Medix: specijalizirani medicinski dvomjesečnik* 54/55 (10), str. 159-161
10. Davidson, G., Neale, J. (2002) *Psihologija abnormalnog doživljavanja i ponašanja*. Zagreb: Naklada Slap.
11. Deković, M., Raboteg-Šarić, Z. (1997) *Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima*, *Društvena istraživanja* 4/5 (6), str. 427-445
12. DeWall, N. i sur. (2011). *Narcissism and implicit attention seeking: Evidence from linguistic analyses of social networking and online presentation*, *Personality and Individual Differences* 51, str. 57-62
13. *DSM-IV Codes* (preuzeto s: http://en.wikipedia.org/wiki/DSMIV_Codes#Personality_disorders_.28Axis_II.29, 08.03.2012.)
14. Dwyer, C., Hiltz, S. (2007) *Trust and Privacy Concern Within Social Networking Sites: A Comparison of Facebook and MySpace*, *Association for Information Systems* (Preuzeto s: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.148.9388&rep=rep1&type=pdf>, 02.03.2012.)
15. Essau, C. (2006) *Agresivnost u djece i mladeži: 22 slikovna prikaza, 11 tablica i 88 pitanja za vježbu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

16. Gosling, S. i sur. (2011) *Manifestations of Personality in Online Social Networks: Self-Reported Facebook-Related Behaviors and Observable Profile Information*, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking* 9 (14), str. 483-488
17. Griffiths, M. (2000) *Does Internet and Computer „Addiction“ Exist? Some Case Study Evidence*, *CyberPsychology and Behavior* 2 (3), str. 211-218
18. *ICD-10*, (Preuzeto s: <http://apps.who.int/classifications/icd10/browse/2010/en>, 08.03.2012.)
19. Klarin, M. (2002) *Osjećaj usamljenosti i socijalno ponašanje djece školske dobi u kontekstu socijalne interakcije*, *Ljetopis socijalnog rada* 2 (9), str. 249-258
20. Klarin, M. (2004) *Uloga socijalne podrške vršnjaka i vršnjačkih odnosa u usamljenosti predadolescenata i adolescenata*, *Društvena istraživanja* 6 (13), str. 1081-1097
21. Kušić, S. (2010) *Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije*, *Život i škola* 24, str. 103 – 125
22. Livazović, G. (2008) *Pedagoško razvojno-savjetodavna djelatnost s aspekta primjene informacijsko-komunikacijske tehnologije*, *Život i škola* 20, str. 173-184
23. Livazović, G. (2009) *Teorijsko-metodološke značajke utjecaja medija na adolescente*, *Život i škola* 21, str. 108-115
24. Lorimer, R. (1994) *Mass communication: a comparative introduction*. (preuzeto s: http://books.google.hr/books?id=5z7oAAAAIAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, 02.03.2012.)
25. Maleš, D. (1995) *Između djetinjstva i zrelosti*. Slavonski Brod: Obiteljski centar.
26. Matešić, K. (1999) *Dijagnostički kriteriji iz DSM-IV: međunarodna verzija s MKB-10 šiframa*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
27. McLuhan, M. (2008) *Razumijevanje medija*. Zagreb: Golden marketing.
28. Medved, A., Keresteš, G. (2011) *Usamljenost u ranoj adolescenciji: spolne i dobne razlike te povezanost sa socijalnim odnosima*, *Društvena istraživanja* 2 (20), str.457-478
29. Mehdizadeh, S. (2010) *Self-Presentation 2.0: Narcissism and Self-Esteem on Facebook*, *Cyberpsychology, Behaviour and Social Networking* 4 (13), str. 357-364
30. Milašin, A., Vranić, T., Buljubašić-Kuzmanović, V. (2009) *Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži*, *Život i škola* 22, str. 116-141
31. Miliša, Z. (2005) *Nasilje među mladima ili nad mladima!*, *Život i škola* 13, str.56-75
32. *MKB-10 poglavlje V: Mentalni poremećaji i poremećaji ponašanja* (Preuzeto s: http://hr.wikipedia.org/wiki/MKB-10_F00-F99, 08.03.2012.)
33. Nadkarni, A., Hofmann, S. (2012) *Why do people use Facebook?*, *Personality and Individual Differences* 52, str. 243-249

34. Ninčević, M. (2009) *Izgradnja adolescentskog identiteta u današnje vrijeme*, *Odgojne znanosti* 1 (11), str. 119-141
35. Novak, M., Bašić, J. (2008) *Internalizirani problemi kod djece i adolescenata: obilježja i mogućnosti prevencije*, *Ljetopis socijalnog rada* 15 (3), str. 473-498.
36. Profaca, B., Ćosić, I. (2005) *Dijete i internet: rizici*. U: Izbor tema za satove razrednih odjela, Naklada Ljevak, Zagreb., str. 145-157
37. Profaca, B., Puhovski, S., Luca Mrđen, J. (2006) *Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi*, *Društvena istraživanja* 3 (15), str. 575-590
38. Reichmayr, I. (2001) *U prilog medijskom obrazovanju* (Preuzeto s: <http://www.mediaonline.ba/ba/pdf.asp?id=68&n=esej:%20u%20prilog%20medijskom%20obrazovanju>, 02.03.2012)
39. Ricijaš, N., Krajcer, M., Bouillet, D. (2010) *Rizična ponašanja zagrebačkih srednjoškolaca – razlike s obzirom na spol*, *Odgojne znanosti* 1 (12), str. 45-63
40. Rigby, K. (2004) *Bullying – What Can We Do?*, NSW Commision for Children and Young People (preuzeto s: http://kids.nsw.gov.au/uploads/documents/Rigby_seminar_bullying.pdf, 21.02.2012.)
41. Ross, C. i sur. (2009) *Personality and motivation associated with Facebook use*, *Computers in Human Behavior* 25, str. 578-586
42. Ručević, S., Duvnjak, I. (2010) *Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata*, *Psiholojske teme* 19, str. 103-121
43. Rudan, V. (2004) *Normalni adolescentski razvoj*, *Medix* 52 (10), str. 36-39
44. Selvić, S. *Razvojne karakteristike djece u pubertetu i adolescenciji* (preuzeto s: http://www.odgoj.com/index.php?option=com_content&view=article&id=211:razvojne-karakteristike-djece-u-pubertetu-i-adolescenciji-&catid=45:edukacija-roditelja&Itemid=117, 02.03.2012)
45. Sindik, J., Reicher, K. (2007) *Internet kao sredstvo ostvarivanja „intimnije“ komunikacije*, *Metodički ogledi* 2 (14), str. 83-100
46. Slonje, R., Smith, P. (2008) *Cyberbullying: Another Main Type of Bullying?*, *Scandinavian Journal of Psychology* 49, str. 147-154
47. Šimunović, V. (1998) *Suočavanje adolescenata i odraslih sa svakodnevnim stresnim situacijama*, *Društvena istraživanja* 3 (7), str. 317-338
48. Tolić, M. (2009) *Temeljni pojmovi suvremene medijske pedagogije*, *Život i škola* 22, str. 97-103
49. Uzelac, S., Bouillet, D. (2007) *Osnove socijalne pedagogije*. Zagreb: Školska knjiga.

50. Vuković, A., Milašin, A., Buljubašić-Kuzmanović, V. (2009) *Učestalost vršnjačkog nasilja osvećivanjem kao nasilne strategije sučeljavanja među učenicima osnovne škole*, Život i škola 22, str. 78-96
51. Young, K. (1996) *Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder*, CyberPsychology and Behavior 3 (1), str. 237-244
52. Young, K., Rodgers, R. (1998) *Internet Addiction: Personality Traits Associated with Its Development*, 69th Annual Meeting of the Eastern Psychological Association (Preuzeto s: http://www.netaddiction.com/articles/personality_correlates.pdf, 21.02.2012.)
53. Young, K., Rodgers, R. (1998) *The Relationship Between Depression and Internet Addiction*, CyberPsychology and Behavior 1(1), str. 25-28
54. *Zakon o medijima* (Preuzeto s: <http://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/306926.html>, 09.03.2012)

VIII. PRILOZI

Prilog 1. Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK

Dragi učenici, ovaj anketni upitnik proučava utjecaj virtualnih društvenih mreža (npr. Facebook, Twitter,...) na rizična ponašanja djece i mladih. Molim da na sva pitanja odgovorite iskreno, jer u njoj nema točnih ili netočnih odgovora. Anketa je u potpunosti anonimna i rezultati će biti korišteni isključivo u svrhu ovog istraživanja.

Uputa: zaokruži slovo ispred tvrdnje koja se odnosi na tebe.

Spol (zaokruži)	M	Ž		
Škola	a) osnovna škola b) srednja škola			
Razred (zaokruži)	7.r OŠ	8.r OŠ	2.r. SŠ	3.r. SŠ
Školski uspjeh (na kraju prethodnog razreda)	a) izvrstan (5) b) vrlo dobar (4) c) dobar (3) d) dovoljan (2) e) nedovoljan (1)			
Naobrazba roditelja (zaokružiti)	OTAC a) NKV b) KV c) SSS d) VŠS e) VSS	MAJKA a) NKV b) KV c) SSS d) VŠS e) VSS		
Imate li izrečenu kakvu pedagošku mjeru?	a) pohvala učiteljskog vijeća b) pohvala razrednog vijeća c) opomena razrednika d) ukor e) opomena pred isključenje f) ništa od navedenog			

Uputa: zaokruži broj pored tvrdnje koji se odnosi na tebe. Brojevi označavaju čestotnost: 1 – nikad; 2 – rijetko (jedanput ili dvaput mjesečno); 3 – ponekad (više puta mjesečno); 4 – često (više puta tjedno); 5 – uvijek

	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. U školi se osjećam prihvaćeno	1	2	3	4	5
2. Često sam izložen/a vrijeđanju	1	2	3	4	5
3. Prijetili su mi, udarali me ili gurali	1	2	3	4	5
4. Ogovaraju me i šire neistine o meni	1	2	3	4	5
5. Volim biti u središtu pozornosti	1	2	3	4	5
6. Drugi ljudi vole slušati moje priče	1	2	3	4	5
7. Imam velika očekivanja od drugih ljudi	1	2	3	4	5
8. Lako manipuliram drugim osobama	1	2	3	4	5
9. Znam da sam dobra osoba jer mi to stalno govore	1	2	3	4	5
10. Imam više stotina prijatelja na Facebooku	1	2	3	4	5
11. Volim vrijeđati druge putem društvenih mreža jer ne znaju tko sam	1	2	3	4	5
12. Imam lažno ime na svojem Facebook profilu	1	2	3	4	5
13. Imam lažne profile na Facebooku	1	2	3	4	5
14. Koristim više od jedne društvene mreže	1	2	3	4	5
15. Pišem virtualni blog	1	2	3	4	5
16. „Provjeravam“ druge ljude na internetu	1	2	3	4	5
17. Komentiram tuđe fotografije ili statuse	1	2	3	4	5
18. Stavljam poveznice na svoj ili tuđi zid	1	2	3	4	5
19. Provjeravam vlastiti profil i pregledavam svoje statuse i fotografije	1	2	3	4	5
20. Šaljem privatne poruke svojim prijateljima	1	2	3	4	5
21. Nasilan/na sam prema drugima putem društvenih mreža	1	2	3	4	5
22. Otvaram lažna profile u tuđe ime ili pišem negativne poruke na svoj ili tuđi zid	1	2	3	4	5

	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
23. Na internetu provedem više vremena nego što planiram	1	2	3	4	5
24. Često zanemarujem kućanske poslove zbog interneta	1	2	3	4	5
25. Ostvarujem više virtualnih poznanstava nego putem stvarnih interakcija s okolinom	1	2	3	4	5
26. Prijatelji mi se žale da ih zanemarujem zbog interneta	1	2	3	4	5
27. Ocjene i školske obveze trpe zbog vremena provedenog na internetu	1	2	3	4	5
28. Provjeravam svoj Facebook profil prije obavljanja nekog posla	1	2	3	4	5
29. Osvježavam status na Facebooku	1	2	3	4	5
30. Zabrinut/a sam da bi bez interneta svijet bio dosadan, prazan i žalostan	1	2	3	4	5
31. Manje spavam zbog noćnih sati koje provedem na internetu	1	2	3	4	5
32. Osjećam se depresivno, bezvoljno ili nervozno kada nemam pristup internetu	1	2	3	4	5
33. Odbijam izlazak s prijateljima zbog interneta	1	2	3	4	5
34. Pokušavam smanjiti vrijeme provedeno na internetu	1	2	3	4	5
35. Kada provodim vrijeme na internetu, zaboravljam na svoje probleme	1	2	3	4	5
36. Dan započinem pregledavanjem Facebook profila	1	2	3	4	5
37. Nervozan/na sam kada nisam u mogućnosti pregledati svoj Facebook profil	1	2	3	4	5
38. Društvene mreže (npr. Facebook, Twitter,...) dio su moje svakodnevice	1	2	3	4	5
39. Svoje slobodno vrijeme provodim na Facebooku	1	2	3	4	5
40. Osjećam se izgubljeno kada nemam pristup društvenim mrežama	1	2	3	4	5
41. Bio/la bih tužan/na kada bi se Facebook ugasio	1	2	3	4	5
42. Smatram se ovisnim/om o internetu	1	2	3	4	5
43. Već dugo nisam ni s kim blizak/ska	1	2	3	4	5

	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
44. Nitko me dobro ne poznaje	1	2	3	4	5
45. Moji su socijalni odnosi površni	1	2	3	4	5
46. Nesretan/na sam što sam tako povučen/a	1	2	3	4	5
47. Ljudi su oko mene, ali ne i sa mnom	1	2	3	4	5
48. Često budem tužan/na i ne mogu se riješiti osjećaja tuge	1	2	3	4	5
49. Mislim da sam kao osoba bezvrijedan/na	1	2	3	4	5
50. Razočaran/a sam sa sobom i svojim odlukama	1	2	3	4	5
51. Izgubio/la sam interes za druženjem s ljudima iz svoje okoline	1	2	3	4	5
52. Imam poteškoća sa spavanjem	1	2	3	4	5
53. Osjećam da bi drugima bilo bolje da sam mrtav/va	1	2	3	4	5
54. Lagano uspostavljam nova prijateljstva	1	2	3	4	5
55. Osjećam se kao sam/a na svijetu	1	2	3	4	5
56. Ne slažem se s drugim osobama	1	2	3	4	5
57. Usamljen/a sam	1	2	3	4	5
58. Omiljen/a sam u razredu	1	2	3	4	5
59. Osjećam se dijelom zajednice kada pristupam društvenim mrežama	1	2	3	4	5
60. Osjećaj usamljenosti nestaje kada se prijavim na Facebook	1	2	3	4	5
61. Više komuniciram s ljudima putem društvenih mreža nego u stvarnosti	1	2	3	4	5
62. Virtualni me kontakt potaknuo da komuniciram s ljudima u svojoj stvarnoj svakodnevnoj okolini	1	2	3	4	5

Zahvaljujemo na suradnji!